

Suvremena demogeografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini

Malović, Martin

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:201425>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Martin Malović

**Suvremena demogeografska obilježja Hrvata u Bosni i
Hercegovini**

Diplomski rad

**Zagreb
2020.**

Martin Malović

**Suvremena demogeografska obilježja Hrvata u Bosni i
Hercegovini**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2020.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: istraživački (Geografski informacijski sustavi)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Ksenije Bašić

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Suvremena demogeografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini

Martin Malović

Izvadak: Hrvati su jedan od tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini. Nakon 1991. godine njihov broj se ubrzano smanjuje zbog rata i intenzivnog iseljavanja. U ovom diplomskom radu obrađeni su njihovi osnovni demogeografski pokazatelji poput prirodnog kretanja, migracije, fertiliteta, dobno-spolne strukture i sl. Navedeni pokazatelji analizirani su na razini cijele države i na razini administrativnih jedinica nižeg reda (entiteta, županija, općina). Uspoređeni su demografski pokazatelji između Hrvata u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine i između Hrvata i ostalog stanovništva Bosne i Hercegovine. U završnom dijelu rada, analizirane su moguće posljedice utvrđenih demografskih obilježja i trendovi koji se mogu očekivati u budućnosti.

51 stranica, 16 grafičkih priloga, 10 tablica, 10 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Hrvati, Bosna i Hercegovina, demografska obilježja, depopulacija

Voditelj: doc. dr. sc. Ksenija Bašić

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Ksenija Bašić
doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Ivan Zupanc

Tema prihvaćena: 13. 2. 2020.

Rad prihvaćen: 5. 11. 2020.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Contemporary demographic characteristics of Croats in Bosnia and Herzegovina

Martin Malović

Abstract: Croats are one of the three constituent peoples of Bosnia and Herzegovina. Due to war and intensive emigration, their number has been rapidly declining since 1991. This master thesis focuses on basic demographic indicators such as natural change, migration, fertility, age and sex structure, etc. These indicators are analysed at a state level and at the level of lower administrative units (entities, counties, municipalities). Demographic indicators are compared between Croats in different parts of Bosnia and Herzegovina as well as between Croats and the rest of the population of Bosnia and Herzegovina. The final part of this thesis analyses the possible consequences of the identified demographic characteristics and trends that can be expected in the future.

51 pages, 16 figures, 10 tables, 10 references; original in Croatian

Keywords: Croats, Bosnia and Herzegovina, demographic features, depopulation

Supervisor: Ksenija Bašić, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Ksenija Bašić, PhD, Assistant Professor
Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Ivan Zupanc, PhD, Assistant Professor

Thesis title accepted: 13/02/2020

Thesis accepted: 05/11/2020

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Sadržaj:

1. Uvod	1
1.1. Objekt, cilj i hipoteze istraživanja	2
2. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature	3
3. Izvori i metodologija rada.....	4
4. Povijesno-demografski razvoj Hrvata u Bosni i Hercegovini	6
5. Razmještaj hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini	8
6. Kretanje stanovništva	14
6.1. Opće međupopisno kretanje stanovništva od 1991. do 2013. godine.....	14
6.2. Prirodno kretanje stanovništva.....	21
6.2.1. Fertilitet	28
6.3. Migracija	31
6.4. Opće kretanje stanovništva nakon 2013. godine	33
7. Strukturna obilježja stanovništva	34
7.1. Dobno-spolna struktura.....	34
7.2. Vjerska struktura.....	43
7.3. Jezična struktura	44
8. Demografska perspektiva	45
9. Rezultati.....	46
10. Rasprava	47
11. Zaključak	48
Literatura	49
Izvori.....	50
Prilozi	VI

1. Uvod

Bosna i Hercegovina je država u Jugoistočnoj Europi. Graniči sa Srbijom (357 km) na istoku, s Crnom Gorom (245 km) na jugoistoku, a najduža je granica s Hrvatskom (1011 km) s kojom graniči na sjeveru, zapadu i jugu. Na jugozapadu, kod grada Neuma, ima obalu na Jadranskom moru (21 km). Površina države je 51 129 km², a u državi je prema popisu iz 2013. godine živjelo oko 3,5 mil. stanovnika. Glavni i najveći grad je Sarajevo. Zbog geografskog položaja na kojem se preklapaju utjecaji različitih kulturno-civilizacijskih krugova i specifičnog historijsko-geografskog razvoja Bosnu i Hercegovinu karakterizira heterogeni narodnosni i vjerski sastav stanovništva. U procesu raspada Jugoslavije, Bosnu i Hercegovinu je zahvatio rat od 1991. do 1995. godine. U ratu je poginulo oko 100 tisuća ljudi, oko dva milijuna je raseljeno, a narodnosni sastav pojedinih dijelova države znatno je promijenjen. Rat je završen potpisivanjem Daytonskog sporazuma 1995. godine prema kojem je Bosna i Hercegovina ustrojena kao federalna država dva etniteti: bošnjačko-hrvatske Federacije Bosne i Hercegovine i srpske Republike Srpske. Godine 2000. od dijelova teritorija Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske uspostavljen je Distrikt Brčko, posebna administrativna jedinica koja je izravno pod suverenitetom Bosne i Hercegovine. Danas je Bosna i Hercegovina država tri konstitutivna naroda: Bošnjaka, prema vjeroispovijesti većinom muslimana; Srba, prema vjeroispovijesti većinom pravoslavaca i Hrvata, prema vjeroispovijesti većinom katolika. Službeni jezici su bošnjački, hrvatski i srpski. Predsjedništvo BiH je kolektivni šef države. Ima tri člana, po jednog Bošnjaka, Hrvata i Srbina, koji se izmjenjuju na mjestu predsjednika predsjedništva. Vijeće ministara BiH obavlja funkciju izvršne vlasti, a čine ga predsjedavajući i devet ministara, pri čemu su dva mjesta garantirana svakom konstitutivnom narodu. Ustavni sud BiH najviše je tijelo sudske vlasti. Ima devet članova, od čega četiri bira Federacija BiH, dva Republika Srpska, a tri suca koji ne mogu biti državljani BiH niti bilo koje susjedne države imenuje Europski sud za ljudska prava (Hrvatska enciklopedija, bez. dat.).

Hrvati su na prostor današnje Bosne i Hercegovine doselili u 7. stoljeću, zajedno s ostalim Južnim Slavenima. Do 11. stoljeća ovi prostori uglavnom su bili dio srednjovjekovne hrvatske i srpske države. Nakon toga dio Bosne i Hercegovine bio je pod mađarskom vlašću, a dio neovisna srednjovjekovna Bosna. Godine 1463. Bosna potpada pod osmansku vlast, a 1482. i Hercegovina. Nakon osmanskih osvajanja dolazi do većih

promjena u religijskom sastavu stanovništva. Prije osmanskih osvajanja većinu stanovništva činili su katolici, a manjinu pravoslavci u istočnim krajevima i pripadnici Crkve bosanske. Nakon osmanskih osvajanja dolazi do intenzivne islamizacije stanovništva. Uz islamizaciju, osmansku vlast obilježilo je doseljavanje muslimana iz drugih dijelova Jugoistočne Europe i iseljavanje Hrvata u dijelove Hrvatske koji nisu bili pod osmanskom vlašću. Najteže razdoblje za Hrvate u Bosni i Hercegovini bilo je krajem 17. i početkom 18. stoljeća, za vrijeme habsburško-osmanskih ratova. Sredinom 18. stoljeća zabilježen je najniži udio Hrvata u Bosni i Hercegovini od oko 9 %. U 19. stoljeću osmanska vlast slabi pa dolazi do blagog obrata demografskih trendova iz prijašnjih stoljeća i rasta udjela Hrvata. Godine 1878. Bosna i Hercegovina dolazi pod austro-ugarsku vlast pa su ti trendovi još više izraženi zbog doseljavanja Hrvata iz Hrvatske i iseljavanja muslimana u preostale dijelove Osmanskog Carstva. Unatoč tome udio Hrvata u Bosni i Hercegovini bio je početkom 20. stoljeća tek nešto iznad 20 %, što je i dalje znatno manje nego prije osmanskih osvajanja i time su Hrvati ostali treći po brojnosti narod u Bosni i Hercegovini. Nakon 1918. godine Bosna i Hercegovina postala je dio Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevine Jugoslavije, a nakon 1945. godine socijalističke Jugoslavije. Udio Hrvata stagnirao je sve do 60-ih godina 20. stoljeća, a nakon toga se smanjuje zbog intenzivnog iseljavanja u države Srednje Europe i Hrvatsku. Rat u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine izrazito je negativno utjecao na Hrvate Bosne i Hercegovine, a u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine gotovo u potpunosti su nestali (Kesić, bez. dat.).

1.1. Objekt, cilj i hipoteze istraživanja

Objekt istraživanja su demografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini u suvremenom razdoblju (dobni sastav, prirodno kretanje, migracija, fertilitet i sl.). Navedena obilježja analizirat će se na razini cijele države i na razini administrativno-teritorijalnih jedinica nižeg reda; entiteta, županija i općina. Ciljevi rada su utvrditi razlike između demografskih obilježja Hrvata u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, utvrditi razlike između demografskih obilježja Hrvata i ostalih naroda u Bosni i Hercegovini i utvrditi moguće posljedice suvremenih demografskih obilježja i trendove koji se mogu očekivati u budućnosti. Na temelju objekta i ciljeva istraživanja formirane su polazne hipoteze koje će se ovim radom potvrditi ili opovrgnuti. Osnovne polazne hipoteze ovog rada su:

H1: Hrvate u Bosni i Hercegovini karakteriziraju negativna demografska obilježja; broj im se smanjuje i prirodnim kretanjem i migracijom.

H2: Negativni trendovi ojačali su nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju 2013. godine i otvaranja europskog tržišta rada za hrvatske državljane.

H3: Demografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini povoljnija su u onim područjima u kojima čine većinu stanovništva, odnosno u onima koja su bila pod kontrolom Hrvatskog vijeća obrane i Hrvatske vojske za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine.

H4: Negativni demografski trendovi jače su izraženi kod Hrvata nego kod ostalog stanovništva Bosne i Hercegovine.

2. Pregled dosadašnjih istraživanja i literature

Postoje brojna istraživanja demografskih obilježja naroda Bosne i Hercegovine, pa tako i Hrvata. Zbog heterogenog narodnosnog i vjerskog sastava stanovništva, čak i u istraživanjima u kojima etnička demografija nije glavna tema autori se često osvrnu na demografska obilježja naroda Bosne i Hercegovine. U suvremenom razdoblju, interes za ovu tematiku još je i pojačan nakon rata u Bosni i Hercegovini i velikim demografskim posljedicama za sve narode koje su nastale kao rezultat rata. Godine 2017. izdana je knjiga *Demografske i etničke promjene u BiH* urednika Cvitkovića koja sadrži djela brojnih autora o suvremenim demografskim obilježjima Bosne i Hercegovine u cjelini s osvrtom i na demografska obilježja pojedinih naroda. Cvitković i Pejanovnić analizirali su promjene u narodnosnoj i religijskoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovini uzrokovane ratom. Kukić je analizirao povezanosti između narodnosne strukture i strukture prema materinskom jeziku stanovništva Bosne i Hercegovine prema posljednjem popisu stanovništva 2013. godine. Mrduljaš se također bavio istraživanjem promjena u narodnosnom sastavu Bosne i Hercegovine uzrokovane ratom analizirajući promjene u razmještanju naroda Bosne i Hercegovine prema popisu 1991. godine, kontrolu teritorija za vrijeme rata i podjelu teritorija Bosne i Hercegovine prema Daytonskom sporazumu iz 1995. godine. Kesić je istraživao povijesni demografski razvoj Hrvata u Bosni i Hercegovini od srednjeg vijeka do suvremenog razdoblja s naglaskom na razdoblje nakon 1991. godine. Potrebno je spomenuti i knjigu *Hrvati u BiH: problemi ustavnog položaja, kulturni razvoj i nacionalni identitet* urednika Markešića iz 2010. godine. Iz te knjige

izdvajaju se poglavlja Pejanovića i Vukšića koji se bave istraživanjem demografskog razvoja Hrvata u Bosni i Hercegovini nakon rata.

3. Izvori i metodologija rada

U ovom radu korištena je znanstvena i stručna literatura koja govori o odabranoj temi; statistički podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine koja je nadležna za čitav prostor Bosne i Hercegovine, statistički podaci Federalnog zavoda za statistiku koji je nadležan za prostor Federacije Bosne i Hercegovine i statistički podaci Republičkog zavoda za statistiku koji je nadležan za prostor Republike Srpske. Uz to korišteni su i statistički podaci Katoličke crkve o broju vjernika kako bi se upotpunili neki podaci koji nisu dovoljno dobro obrađeni u publikacijama statističkih zavoda, poput migracije. To je moguće zbog povezanosti narodnosne i vjerske strukture stanovništva; prema popisu 2013. godine 98 % Hrvata bili su prema vjeroispovijesti katolici, a 98 % katolika bili su prema narodnosti Hrvati (BHAS, 2016). Kod usporedbe broja stanovnika različitih popisa stanovništva korišten je ukupan broj stanovnika svakog popisa. Na popisu stanovništva 2013. godine popisivale su se osobe s prebivalištem ili boravištem u Bosni i Hercegovini bez obzira jesu li u trenutku popisa prisutne u Bosni i Hercegovini ili su odsutne iz Bosne i Hercegovine. To je metodologija slična metodologiji koja je korištena u popisu 1991. godine i ranijim popisima u socijalističkoj Jugoslaviji, prema kojoj su se i osobe na privremenom radu u inozemstvu vodile kao dio ukupnog stanovništva. Republika Srpska nije priznala rezultate popisa 2013. godine koje je objavila Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, već je Republički zavod za statistiku objavio vlastite podatke o ukupnom broju stanovnika koji ne uključuju dio stanovništva u inozemstvu. Zbog usporedivosti podataka, korišteni su podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine za cijelu Bosnu i Hercegovinu, uključujući Republiku Srpsku. Statistički podaci analizirani su na razini cijele države, entiteta, županija Federacije Bosne i Hercegovine i općina. Ti podaci prikazani su pomoću tablica, dijagrama i karata izrađenih vizualizacijom podataka u geografskim informacijskim sustavima. Korištena je administrativno-teritorijalna podjela iz 2013. godine, prema kojoj su u Bosni i Hercegovini postojale 142 općine, od čega je 79 općina u Federaciji Bosne i Hercegovine, 62 općine u Republici Srpskoj, a jedna općina je Distrikt Brčko. Uz to, Federacija Bosne i Hercegovine podijeljena je na deset županija koje

čine višu razinu teritorijalne podjele. Republika Srpska nema istovrsnu razinu teritorijalne podjele, već je podijeljena samo na općine (sl. 1.).

Sl. 1. Administrativno-teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine 2013. godine

Izvor: DIVA-GIS, Download data by country, Bosnia and Herzegovina, 2020

Kod izračuna stope rodnosti pojavio se problem jer u pograničnim područjima s Hrvatskom česti su slučajevi poroda u Hrvatskoj koji nisu potpuno evidentirani od strane Federalnog zavoda za statistiku. Tako je, primjerice, općina Neum imala 17 rođenih Hrvata od 2009. do 2013. godine prema FZS, a 205 Hrvata u dobnoj skupini 0-4 godine starosti na popisu 2013., za općinu Posušje su odgovarajuće vrijednosti 770 i 1231, za općinu Ljubuški 984 i 1315, a slično je i u drugim pograničnim općinama. Također, popisani broj stanovnika je nešto veći od stvarnog zbog popisivanja stanovništva iz inozemstva pa bi to smanjilo stopu rodnosti ukoliko bi se računala iz službenog broja rođenih i broja stanovnika iz popisa stanovništva. Zbog toga je stopa rodnosti za razdoblje od 2009. do 2013. godine izračunata iz broja stanovnika u dobnoj skupini 0-4 godine starosti (uz pretpostavku da je to približan broj rođenih u tih pet godina). Stopa smrtnosti izračunata je prema službenim podacima o broju umrlih Federalnog zavoda za statistiku, Republičkog zavoda za statistiku i Agencije za statistiku BiH. Trend kretanja broja rođenih i umrlih

izračunat je iz službenih podataka Federalnog zavoda za statistiku, Republičkog zavoda za statistiku i Agencije za statistiku BiH. Kod procjene migracije i općeg kretanja stanovništva korišteni su i podaci Katoličke crkve o broju vjernika za svaku godinu. Kod izračuna stope fertiliteta korišteni su podaci dobne strukture iz popisa 2013. godine i podaci o strukturi rođenih prema starosti majke iz godišnjih statističkih izvještaja o prirodnom kretanju.

4. Povijesno-demografski razvoj Hrvata u Bosni i Hercegovini

Prvi suvremeni popis stanovništva u Bosni i Hercegovini izvršen je 1879. godine, za vrijeme austro-ugarske vlasti. Nakon toga, izvršeno je još dvanaest popisa stanovništva. Sve do popisa 1948. godine nije iskazivan narodnosni sastav stanovništva, već samo jezični i vjerski sastav. Udio ostalih naroda u Bosni i Hercegovini je vrlo nizak, osim u razdoblju austro-ugarske uprave, kada je zabilježeno doseljavanje naroda iz Srednje Europe u veće gradove Bosne i Hercegovine. Kako su velika većina Hrvata katolici, Srba pravoslavci, a Bošnjaka muslimani, dok ostali narodi nisu govornici južnoslavenskih jezika, jezični i vjerski sastav mogu poslužiti za utvrđivanje narodnosnog sastava. Iz razdoblja prije prvog popisa stanovništva nema pouzdanih podataka o broju i narodnosnom sastavu stanovništva, no izgledno je da su Hrvati činili većinu stanovništva prije osmanskih osvajanja, a najniži udio sredinom 18. stoljeća, kako je ranije spomenuto. Godine 1895. Hrvata je bilo 304 tisuće i činili su 19,4 % stanovništva Bosne i Hercegovine. Do 1910. taj broj je znatno povećan i iznosio je 393 tisuće, što je činilo 22,9 % stanovništva Bosne i Hercegovine. To razdoblje obilježilo je doseljavanje Hrvata iz Hrvatske i doseljavanje većinom katoličkih naroda Srednje Europe u Bosnu i Hercegovinu. U isto vrijeme zabilježeno je iseljavanje muslimana u područja pod vlašću Osmanskog Carstva. U razdoblju Kraljevine Jugoslavije broj Hrvata nastavio je rasti zahvaljujući visokom prirodnom priraštaju, što karakterizira i ostalo stanovništvo Bosne i Hercegovine u tom razdoblju (Kesić, bez. dat.). Godine 1948. zabilježen je najveći udio Hrvata u Bosni i Hercegovini utvrđen popisom od 23,9 %. Nakon tog popisa udio Hrvata svakim sljedećim popisom se smanjivao. Izrazito smanjivanje udjela Hrvata započelo je nakon omogućavanja privremenog rada u državama Srednje Europe krajem 60-ih godina 20. stoljeća. To je uzrokovalo snažno iseljavanje koje se najčešće pretvorilo u trajno, a Hrvate je pogodilo najviše od bosanskohercegovačkih naroda jer su bili pretežno ruralno

stanovništvo, ispodprosječno zastupljeni u javnim službama te se u hrvatske krajeve slabije ulagalo (Cvitković, 2005). Također, približno u istom razdoblju započelo je jače iseljavanje Hrvata iz Bosne i Hercegovine u Hrvatsku koja je bila znatno razvijenija. Tako je od 1953. do 1961. godine negativna migracijska bilanca Hrvata u Bosni i Hercegovini iznosila 66 tisuća i činila 34 % ukupnog migracijskog gubitka u Bosni i Hercegovini. Nakon toga, intenzitet iseljavanja je pojačan. U razdoblju od 1961. do 1971. godine broj Hrvata smanjen je migracijom za 105 tisuća, što je 31 % ukupnog migracijskog gubitka. U razdoblju od 1971. do 1981. migracijski gubitak Hrvata još je povećan, na 122 tisuće, što je činilo 28 % ukupnog migracijskog gubitka Bosne i Hercegovine (Kesić, bez. dat.). Najveći broj Hrvata u Bosni i Hercegovini zabilježen je 1971. godine i iznosio je oko 772 tisuće jer je do tada visoki prirodni priraštaj pokrivao demografske gubitke uzrokovane migracijom. Nakon toga broj Hrvata bilježi blagi pad u razdoblju između 1971. i 1981. godine i blagi rast između 1981. i 1991. godine. Udio Hrvata u istom razdoblju značajno je pao, s 20,6 % 1971. na 17,4 % 1991. godine (SZS, 1991). Da je iseljavanje kod Hrvata bilo intenzivno i jače nego kod drugih naroda potvrđuju i podaci o stanovništvu koje privremeno boravi u inozemstvu iz 1991. godine prema kojem je 91.498 Hrvata boravilo u inozemstvu, što čini 12,0 % ukupno popisanih Hrvata te 39,1 % ukupnog broja građana Bosne i Hercegovine u inozemstvu te godine (FZS, 1994). Rat u Bosni i Hercegovini uzrokovao je velike demografske gubitke kod svih naroda, a posebno kod Hrvata čiji je udio najviše smanjen. Na prvom poslijeratnom popisu stanovništva udio Hrvata iznosio je 15,4 %, što je ujedno i najniži udio Hrvata u Bosni i Hercegovini zabilježen popisom stanovništva; a broj je smanjen za više od 200 tisuća. (BHAS, bez. dat.; tab. 1.).

Tab. 1. Broj i udio Hrvata u Bosni i Hercegovini po popisima stanovništva od 1895. do 2013. godine

Godina popisa	Broj Hrvata u BiH	Udio Hrvata u BiH (%)
1895.	304.000	19,4
1910.	393.168	20,7
1921.	416.516	22,0
1931.	523.983	22,5
1948.	614.123	23,9
1953.	654.229	23,0
1961.	711.666	21,7
1971.	772.491	20,6
1981.	758.140	18,4
1991.	760.852	17,4
2013.	544.780	15,4

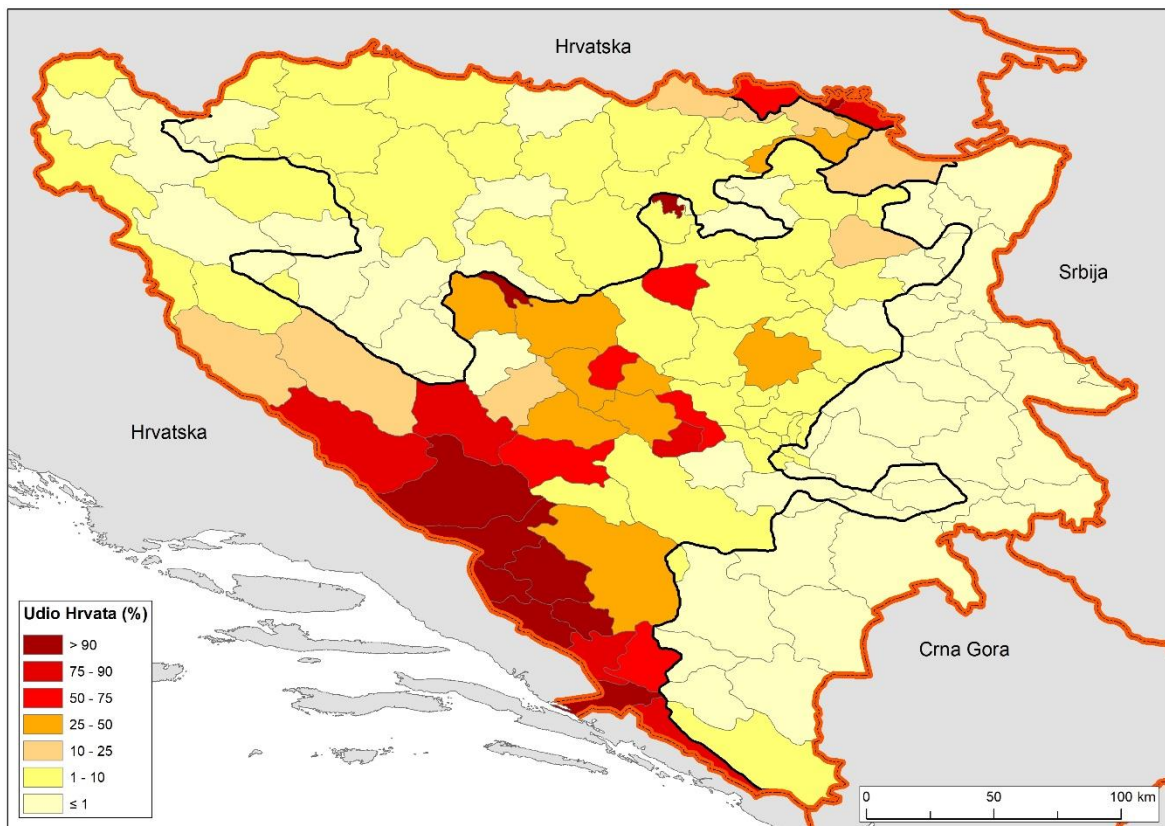
Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: Popis 2013 u BiH, www.statistika.ba (20.08.2020.);

Kesić, T., bez dat.: Migracije bosansko-hercegovačkih Hrvata u razdoblju od 10. do 21. stoljeća, <https://hrvatskoobrambenostivo.com/wp-content/uploads/2016/03/migracije.pdf> (17.08.2020.);

Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Savezni zavod za statistiku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd, 1991.

5. Razmještaj hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini

Prostorni razmještaj Hrvata u Bosni i Hercegovini vrlo je neravnomjeran. Ističu se tri područja s velikom koncentracijom Hrvata: zapadna Hercegovina s jugozapadnom Bosnom (Završje), južni dio istočne Hercegovine, središnja Bosna i Bosanska Posavina (sl. 2.).

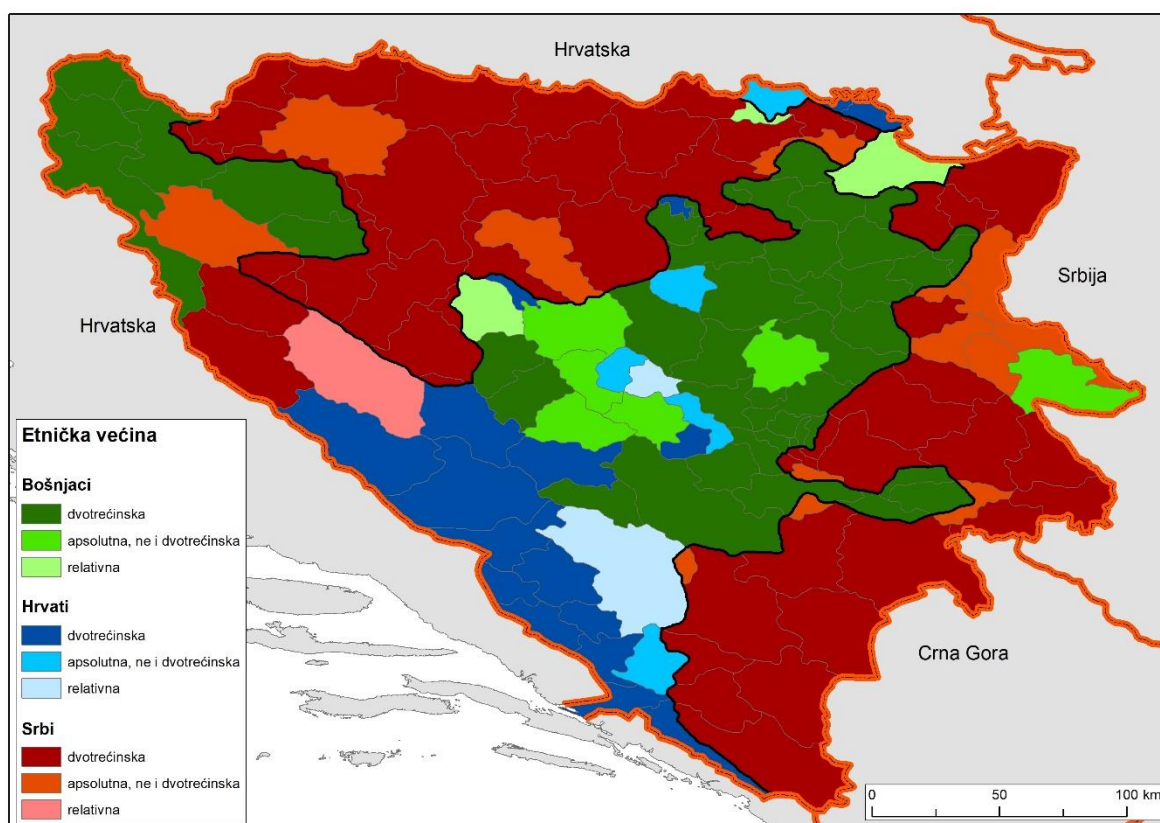

Sl. 2. Udio Hrvata po općinama Bosne i Hercegovine prema popisu 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b

Takav razmještaj uglavnom je rezultat političkih i demografskih procesa tijekom osmanske vlasti, socijalističkog razdoblja i rata 90-ih godina 20. stoljeća. Veći dio Bosne i Hercegovine pao je pod vlast Osmanskog Carstva bez većih sukoba. Međutim, sjeverne i zapadne krajeve današnje Bosne i Hercegovine Osmansko Carstvo osvojilo je tek u drugoj polovici 16. stoljeća, nakon stogodišnjih vojnih sukoba. Zbog toga je taj prostor ostao demografski opustošen jer je predosmansko hrvatsko katoličko stanovništvo uglavnom izbjeglo u sjevernije krajeve Hrvatske ili stradalo u sukobima. Kasnije su na taj prostor osmanske vlasti doseljavale srpsko pravoslavno stanovništvo iz istočne Hercegovine, zapadne Crne Gore i Sandžaka tako da taj prostor danas ima vrlo nizak udio Hrvata. Na većem dijelu današnje Bosne i Hercegovine koji je Osmansko Carstvo osvojilo bez većih sukoba nije bilo znatnih demografskih gubitaka, međutim, provođena je intenzivna islamizacija. Taj proces osobito je zahvatio gusto naseljene krajeve uz doline rijeka i važnije prometne pravce. Zbog toga je udio Hrvata u tim krajevima danas nizak, dok su Hrvati koncentrirani u brdovitijim i izoliranijim krajevima poput zapadne Hercegovine i Završja te Središnje Bosne (Mrduljaš, 2008). U socijalističkom razdoblju bila je izražena

migracija selo-grad i iseljavanje u inozemstvo, koje je najviše zahvatilo Hrvate. Zbog toga udio Hrvata opada, posebno u etnički miješanim krajevima poput Središnje Bosne, Bosanske Posavine i okolice Mostara u Hercegovini. Nakon rata 90-ih godina 20. stoljeća, značajno je smanjeno područje koje naseljavaju Hrvati, osobito u Bosanskoj Posavini i Središnjoj Bosni. Prema popisu 2013. godine Hrvati su činili apsolutnu većinu stanovništva u 22 općine: Čapljina, Čitluk, Dobretići, Domaljevac-Šamac, Grude, Kiseljak, Kreševo, Kupres (FBiH), Livno, Ljubuški, Mostar, Neum, Odžak, Orašje, Posušje, Prozor-Rama, Ravno, Stolac, Široki Brijeg, Tomislavgrad, Usora, Vitez i Žepče te relativnu većinu u dvije općine: Busovača i Mostar. Sve navedene općine dio su Federacije Bosne i Hercegovine. U ostalim dijelovima Federacije Bosne i Hercegovine dominiraju Bošnjaci, a u Republici Srpskoj Srbi (BHAS, 2016b; sl. 3.).

Sl. 3. Općine Bosne i Hercegovine po etničkoj većini prema popisu 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b

Dio zapadne Hercegovine koji čini Županiju Zapadnohercegovačku jedan je od najhomogenijih hrvatskih etničkih prostora s udjelom Hrvata od 98,8 %, što je slično udjelu Hrvata u najhomogenijem dijelu Hrvatske, Hrvatskom zagorju. Na županijskoj

razini Hrvati su dominantna većina i u Županiji Posavskoj (77,3 %) te Hercegbosanskoj županiji (76,8 %). Spomenute tri županije definirane su u političkom smislu kao hrvatske županije. Blagu većinu Hrvati čine u Hercegovačko-neretvanskoj županiji (53,3 %), a znatnu manjinu čine u Županiji Središnja Bosna (38,3 %). Te dvije županije definirane su u političkom smislu kao miješane županije Hrvata i Bošnjaka, a zaštitnim mehanizmima onemogućeno je preglasavanje i vlast jednog naroda nad drugim. U ostalih pet županija Bošnjaci čine dominantnu većinu stanovništva, a samo u Zeničko-dobojskoj županiji udio Hrvata veći je od 10 %. U toj županiji nalaze se jedine dvije općine s hrvatskom većinom izvan hrvatskih ili miješanih županija, Usora i Žepče. U Distriktu Brčko Hrvati čine 20,7 % stanovništva, a koncentrirani su uglavnom u ruralnim područjima u zapadnom i južnom dijelu distrikta. U Republici Srpskoj Hrvati čine svega 2,4 % stanovništva, a najveći udio čine u dijelovima Bosanske Posavine koji su prostorno blizu Županije Posavske i Distrikta Brčko. Općine s više od 10 % Hrvata u Republici Srpskoj su Pelagićevo (35,4 %), Donji Žabar (27,0 %), Brod (19,8 %), Vukosavlje (16,6 %) i Šamac (14,0 %) i sve se nalaze u ranije spomenutom prostoru Bosanske Posavine. Od ukupnog broja Hrvata u Bosni i Hercegovini 91,4 % živi u Federaciji Bosne i Hercegovine, 5,4 % u Republici Srpskoj, a 2,4 % u Distriktu Brčko. Županija s najvećim brojem Hrvata i jedina s više od 100 tisuća Hrvata je Hercegovačko-neretvanska županija u kojoj živi 21,7 % Hrvata Bosne i Hercegovine. U dvije miješane županije živi nešto više Hrvata (39,6 % ukupnog broja) nego u tri hrvatske županije (35,2 %), a znatno manje Hrvata (16,5 %) živi u pet većinski bošnjačkih županija (BHAS, 2016b; tab. 2.)

Tab. 2. Broj Hrvata, udio u stanovništvu i udio u ukupnom broju Hrvata u Bosni i Hercegovini po entitetima i županijama prema popisu 2013. godine

Prostor	Broj Hrvata	Udio Hrvata (%)	Udio ukupnog broja Hrvata u BiH (%)
Bosna i Hercegovina	544.780	15,4	100,0
Federacija Bosne i Hercegovine	497.883	22,4	91,4
<i>Unsko-sanska županija</i>	5073	1,9	0,9
<i>Županija Posavska</i>	33.600	77,3	6,2
<i>Tuzlanska županija</i>	23.592	5,3	4,3
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	43.819	12,0	8,0
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	24	0,1	0,0
<i>Županija Središnja Bosna</i>	97.629	38,3	17,9
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	118.297	53,3	21,7
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	93.725	98,8	17,2
<i>Sarajevska županija</i>	17.520	4,2	3,2
<i>Hercegbosanska županija</i>	64.604	76,8	11,9
Republika Srpska	29.645	2,4	5,4
Distrikt Brčko	17.252	20,7	3,2

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b

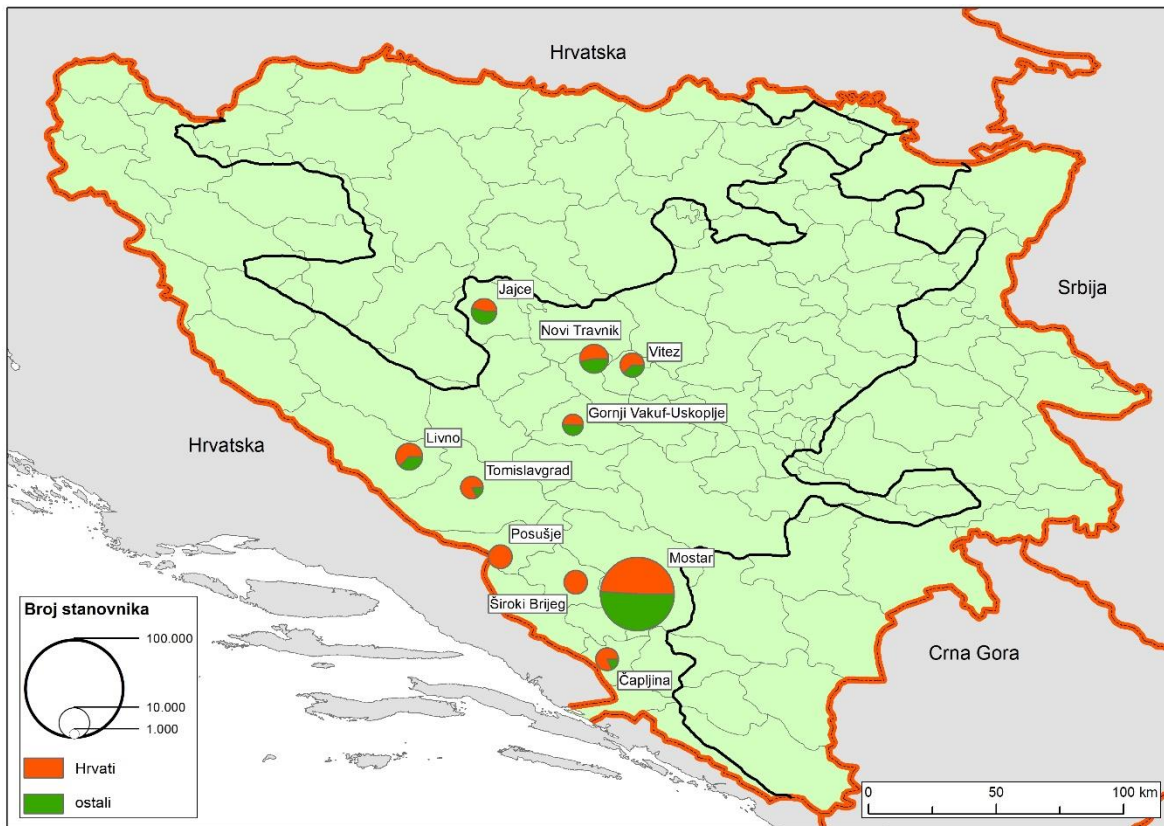
Hrvate u Bosni i Hercegovini karakterizira izrazito niski stupanj urbanizacije. Svega 29,5 % Hrvata živjelo je u urbanim naseljima 2013. godine, dok je prosjek za Bosnu i Hercegovinu 42,7 %. Valja napomenuti da je stupanj urbanizacije Bosne i Hercegovine u cjelini također nizak za europske standarde. Nema veće razlike u stupnju urbanizacije Hrvata u Federaciji Bosne i Hercegovine (30,0 %) i Republici Srpskoj (31,3 %). U Distriktu Brčko stupanj urbanizacije Hrvata izrazito je nizak (9,5 %). Od 29 urbanih naselja s više od deset tisuća stanovnika u Bosni i Hercegovini 2013. godine, samo Mostar sa 60 tisuća stanovnika ima hrvatsku većinu, i to relativnu (49,0 %). Slabija koncentracija Hrvata u urbanim naseljima vuče korijene još iz vremena osmanske vlasti, a trendovi nisu znatno promijenjeni ni kasnije. Brojem stanovnika drugo naselje s hrvatskom većinom je Novi Travnik sa svega devet tisuća stanovnika. U prvih deset najvećih naselja s hrvatskom većinom su i Livno, Jajce, Vitez, Posušje, Široki Brijeg, Čapljina, Tomislavgrad i Gornji Vakuf-Uskoplje (tab. 3.). Od navedenih naselja četiri su u Hercegovini, četiri u središnjoj Bosni, a dva u Završju (sl. 4.). U Bosanskoj Posavini, unatoč znatnoj koncentraciji Hrvata, ne postoji niti jedno urbano naselje s hrvatskom većinom, a nije postojalo ni 1991. godine kada je Hrvata bilo znatno više u tom dijelu Bosne i Hercegovine (BHAS, bez dat.; SZS,

1991). Dobri primjeri izrazito niske koncentracije Hrvata u središnjem urbanom naselju u odnosu na okolni prostor su u Bosanskoj Posavini: Brčko (udio Hrvata u općini 20,7 %, u naselju Brčko 3,5 %, u ostalim naseljima 36,2 %), Odžak (udio Hrvata u općini 61,7 %, u naselju Odžak 20,4 %, u ostalim naseljima 94,1 %) i Orašje (udio Hrvata u općini 87,3 %, u naselju Orašje 37,4 %, u ostalim naseljima 98,4 %). Valja napomenuti kako, uz Mostar, i u Jajcu te Gornjem Vakufu-Uskoplju Hrvati čine samo relativnu većinu stanovništva. Spomenuta dva naselja su sjedišta istoimenih općina u kojima Hrvati nisu većina, a isto vrijedi i za Novi Travnik (BHAS, bez. dat.). U naseljima s heterogenim etničkim sastavom postoje dvojne institucije za Hrvate i Bošnjake, a u naselja su morfološki podijeljena na dvije cjeline prema rasprostranjenosti etničkih skupina. To je osobito vidljivo u Mostaru koji je podijeljen na šest gradskih općina (tri hrvatske i tri bošnjačke), a gradska vlast ima ograničenu funkciju. To dodatno otežava razvoj većeg broja funkcija jer Hrvati imaju de facto utjecaj u samo jednom dijelu (približno polovici) grada, dok ih u drugom dijelu grada gotovo nema. Nedostatak većih gradova kao centara razvoja koji bi spriječili jače iseljavanje stanovništva veliki je razvojni problem za Hrvate Bosne i Hercegovine danas, a tako je bilo i u prošlosti.

Tab. 3. Najveća urbana naselja s hrvatskom većinom po broju stanovnika i udjelu Hrvata prema popisu 2013. godine

Naselje	Broj stanovnika	Udio Hrvata (%)
Mostar	60.195	49,0
Novi Travnik	9008	53,5
Livno	7927	62,1
Jajce	7172	45,6
Vitez	6329	61,8
Posušje	6267	99,6
Široki Brijeg	6149	99,7
Čapljina	5774	81,8
Tomislavgrad	5587	81,9
Gornji Vakuf-Uskoplje	4831	49,7

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

Sl. 4. Deset najvećih urbanih naselja s hrvatskom većinom prema popisu 2013. godine u Bosni i Hercegovini

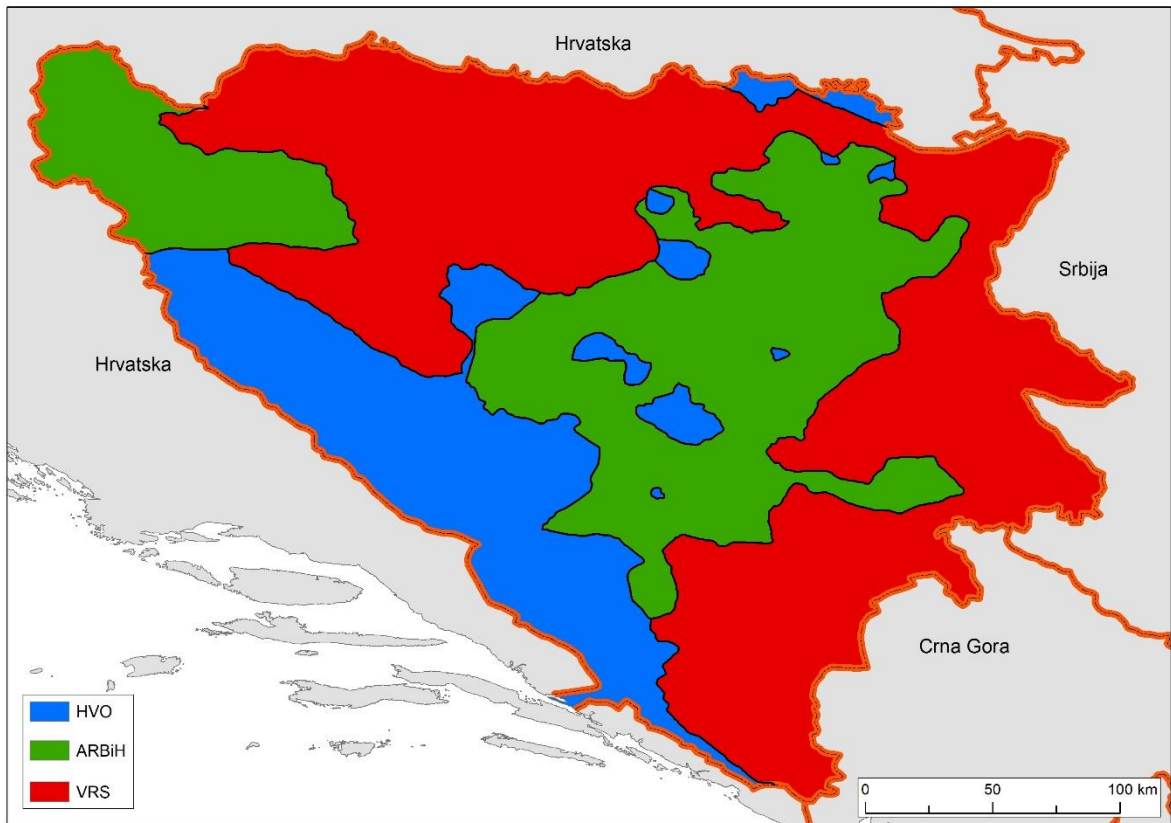
Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

6. Kretanje stanovništva

6.1. Opće međupopisno kretanje stanovništva od 1991. do 2013. godine

Razdoblje između posljednja dva popisa stanovništva obilježile su velike demografske promjene u Bosni i Hercegovini uzrokovane prije svega ratom. U ratu je poginulo oko 100 tisuća ljudi, a oko 2,1 milijun stanovnika bilo je prisiljeno napustiti svoje domove (Vukšić, 2010). U tom razdoblju došlo je do velikih promjena u prostornom razmještanju naroda u Bosni i Hercegovini pa tako i Hrvata. Za vrijeme rata na prostoru Bosne i Hercegovine djelovale su tri nacionalne vojske: Armija Republike Bosne i Hercegovine, Hrvatsko vijeće obrane i Vojska Republike Srpske. Kako se za vrijeme rata mijenjala kontrola prostora, tako se mijenjala i narodnosna struktura. Izražena je bila migracija svih naroda s dijelova teritorija pod kontrolom protivničkih vojski na teritorije pod kontrolom njihove nacionalne vojske (Pejanović, 2010). Ta migracija bila je u velikoj

mjeri prisilna, uzrokovana nasilnim protjerivanjem manjinskih naroda, a u manjoj mjeri nepovoljnom društvenom atmosferom. Veliki dio teritorija Bosne i Hercegovine bio je pod kontrolom različitih vojski, a konačno razgraničenje utvrđeno je Daytonskim sporazumom 1995. godine. Tim sporazumom područje pod kontrolom VRS-a postalo je Republika Srpska, a područje pod kontrolom ARBiH-a i HVO-a dijelom Federacije BiH. Sporazumom je izvršena i djelomična razmjena teritorija, a nakon sporazuma pod kontrolom VRS-a bilo je 49 %, ARBiH-a 30 %, a HVO-a 21 % površine Bosne i Hercegovine. Pri kraju rata, a i sljedećih nekoliko godina ti prostori bili su etnički vrlo homogeni, a kasnije je došlo do djelomičnog povratka stanovništva drugih nacionalnosti (Mrduljaš, 2013). Međutim, proces povratka izbjeglog stanovništva nakon rata na prostore pod kontrolom drugih naroda bio je uglavnom neuspješan zbog opstrukcije političkih vlasti naroda koji su kontrolirali određeni prostor nakon rata, ali i vlasti naroda koji je izbjegao s određenog prostora jer se izbjeglo stanovništvo nastojalo naseliti u dijelove Bosne i Hercegovine pod vlašću tog naroda s ciljem homogenizacije narodnosnog sastava (Pejanović, 2010). Prostor pod kontrolom HVO-a nije bio kompaktan i sastojao se od više cjelina (Mrduljaš, 2013). Najveći prostorno povezani dio pod kontrolom HVO-a bio je u Hercegovini sa Završjem. U Srednjoj Bosni područje pod kontrolom HVO-a bilo je podijeljeno na više dijelova: Jajce s okolicom, dolina Lašve, dolina Lepenice, Žepče s okolicom, Usora i dvije vrlo male enklave kod Konjica i Vareša. U Bosanskoj Posavini područje pod kontrolom HVO-a također se sastojalo iz više dijelova: Odžak s okolicom, Orašje s okolicom, zapadni i južni dio današnjeg Distrikta Brčko (sl. 5.).

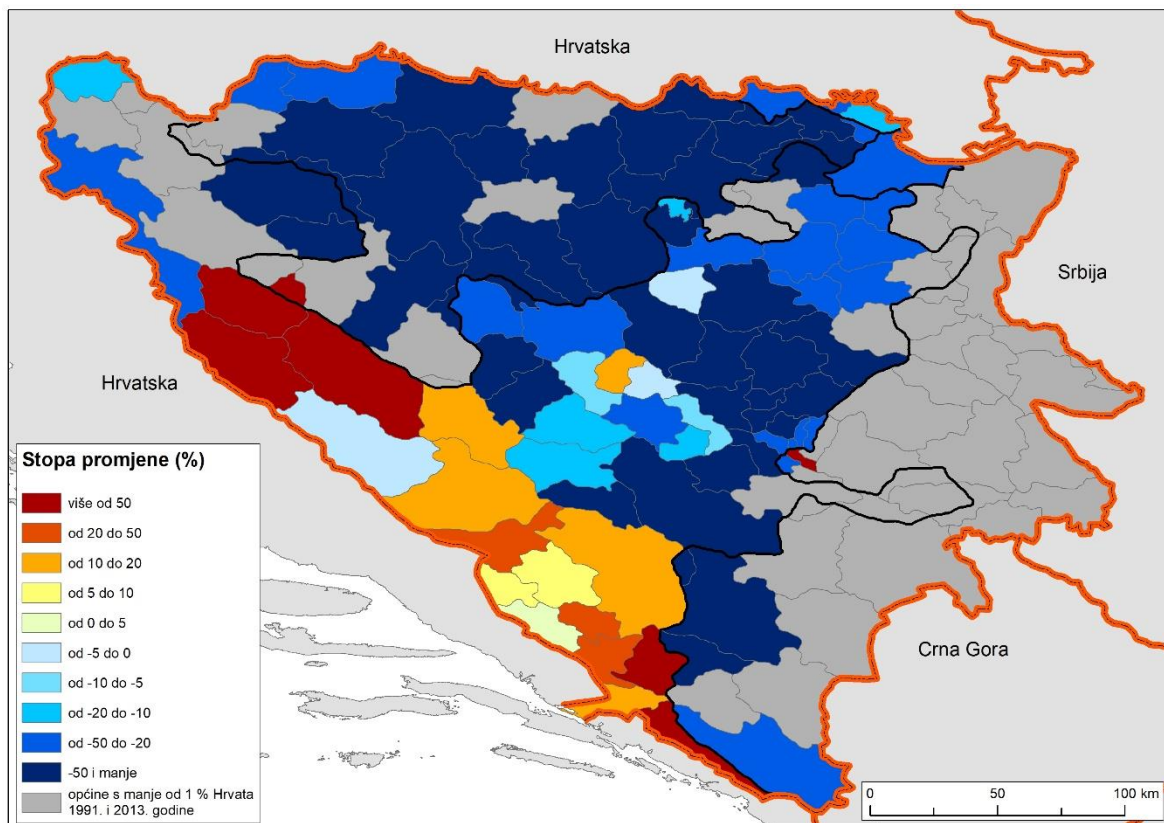

Sl. 5. Područja Bosne i Hercegovine pod kontrolom triju nacionalnih vojski nakon Daytonskog sporazuma u prosincu 1995. godine

Izvor: Library of Congress, bez. dat.: Dayton Agreement boundaries with internal federation holdings: April 1996: [Bosnia and Hercegovina]., <https://www.loc.gov/item/2009584232/> (01.09.2020.)

Upravo kontrola prostora najviše je utjecala na kretanje broja Hrvata od 1991. do 2013. godine. Na prostoru pod kontrolom HVO-a broj Hrvata je povećan zbog doseljavanja iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine ili blago smanjen u slabije razvijenim područjima i područjima gdje su se vodile intenzivne borbe, dok je u područjima koja nisu bila pod kontrolom HVO-a jako smanjen. Ukupan broj Hrvata u Bosni i Hercegovini od 1991. do 2013. godine smanjen je za 216 tisuća, odnosno 28,4 %. Porast broja Hrvata zabilježen je u Županiji Zapadnohercegovačkoj (8,8 %), Hercegovačko-neretvanskoj županiji (8,6 %) i Hercegbosanskoj županiji (8,5 %). Te županije bile su uglavnom pod kontrolom HVO-a te je zabilježeno doseljavanje Hrvata izbjeglih iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. Relativnim rastom osobito se ističu općine Drvar (1680,6 %), Glamoč (392,4 %) i Bosansko Grahovo (73,9 %) u Hercegbosanskoj županiji. U tim trima općinama većinu stanovništva čine Srbi, a pod kontrolu HVO-a došle su pred kraj rata 1995. godine. Rast veći od 50 % zabilježile su dvije općine u Hercegovačko-neretvanskoj županiji: Ravno (227,5 %) i Stolac (52,9 %). Najveći apsolutni rast zabilježen je u općini

Mostar i iznosi 8.309 (19,4 %). U spomenutoj županiji pad broja Hrvata zabilježen je u većinski hrvatskoj općini Prozor-Rama (-12,7 %), gdje su se vodile intenzivne borbe, a dio općine bio je pod kontrolom Armije BiH. Izraziti pad broja Hrvata zabilježen je u većinski bošnjačkim općinama Konjic (-86,5 %) i Jablanica (-68,3 %), koje su bile gotovo u potpunosti pod kontrolom ARBiH. Veći pad broja Hrvata karakterizira Županiju Posavsku (-19,9 %) i Županiju Središnju Bosnu (-25,8 %). To su županije čije je dijelove kontrolirao HVO, no bile su poprište intenzivnih sukoba pa je i to uzrok jačeg smanjenja broja Hrvata. U Županiji Posavskoj u svim općinama broj Hrvata je smanjen, a u Županiji Središnjoj Bosni jako varira od općine do općine, ovisno o događanjima u ratu. Broj Hrvata porastao je jedino u općini Vitez (13,2 %), a manji pad karakterizira općine Busovača (-2,4 %) i Kiseljak (-5,8 %). Te općine bile su većim dijelom pod kontrolom HVO-a. Izraziti relativni pad broja Hrvata zabilježen je u općinama Donji Vakuf (-91,5 %) i Bugojno (-64,0 %) koje su bile pod kontrolom ARBiH te u općini Dobretići (-65,6 %) koja je veći dio rata bila pod kontrolom VRS-a, hrvatsko stanovništvo je većinom izbjeglo, a tek pred kraj rata 1995. godine došla je pod kontrolu HVO-a. Po apsolutnom padu ističu se općine Travnik (-10.648; -41,4 %) koja je bila većinom pod kontrolom ARBiH i ranije spomenuto Bugojno (-10.264; -64,0 %). U ostalim županijama, čiji teritorij je većinom bio pod kontrolom ARBiH, broj Hrvata smanjen je za više od 30 %, a u većini općina za više od 50 %. Manjim padom ističu se općine s hrvatskom većinom : Usora (-18,4 %) koja je bila pod kontrolom HVO-a i općina Žepče koja je većim dijelom bila pod kontrolom HVO-a, a broj Hrvata je vrlo blago smanjen (-0,6 %). Po apsolutnom padu ističu se općine Zenica (-14.232; -63,2 %), Kakanj (-13.583; -82,0 %) i Vareš (-6.196; -68,7 %). Spomenute općine dio su Zeničko-dobojske županije koja je zabilježila najveće apsolutno smanjenje broja Hrvata među županijama od -43.783 ili -50,0 %. U Distiktu Brčko broj Hrvata smanjen je za 5000 ili 22,5 %, a u Republici Srpskoj za 114.484 ili 79,4 %. U svim općinama sa značajnijim udjelom Hrvata u Republici Srpskoj zabilježeno je izrazito smanjenje broja Hrvata. Po apsolutnom padu broja Hrvata ističu se općina Banja Luka (-23.922; -82,4 %) i dvije općine Bosanske Posavine: Derventa (-19.379; -88,3 %) i Brod (-10.662; -76,4 %). Ukupno je u dijelu Bosanske Posavine koji pripada Republici Srpskoj broj Hrvata smanjen za 48.318, odnosno -78,0 % (sl. 6., tab. 4.). U 24 općine s hrvatskom većinom prema popisu 2013. godine broj Hrvata povećan je za 5,5 %, a u ostalim općinama smanjen za 57,5 % (BHAS, bez. dat.).

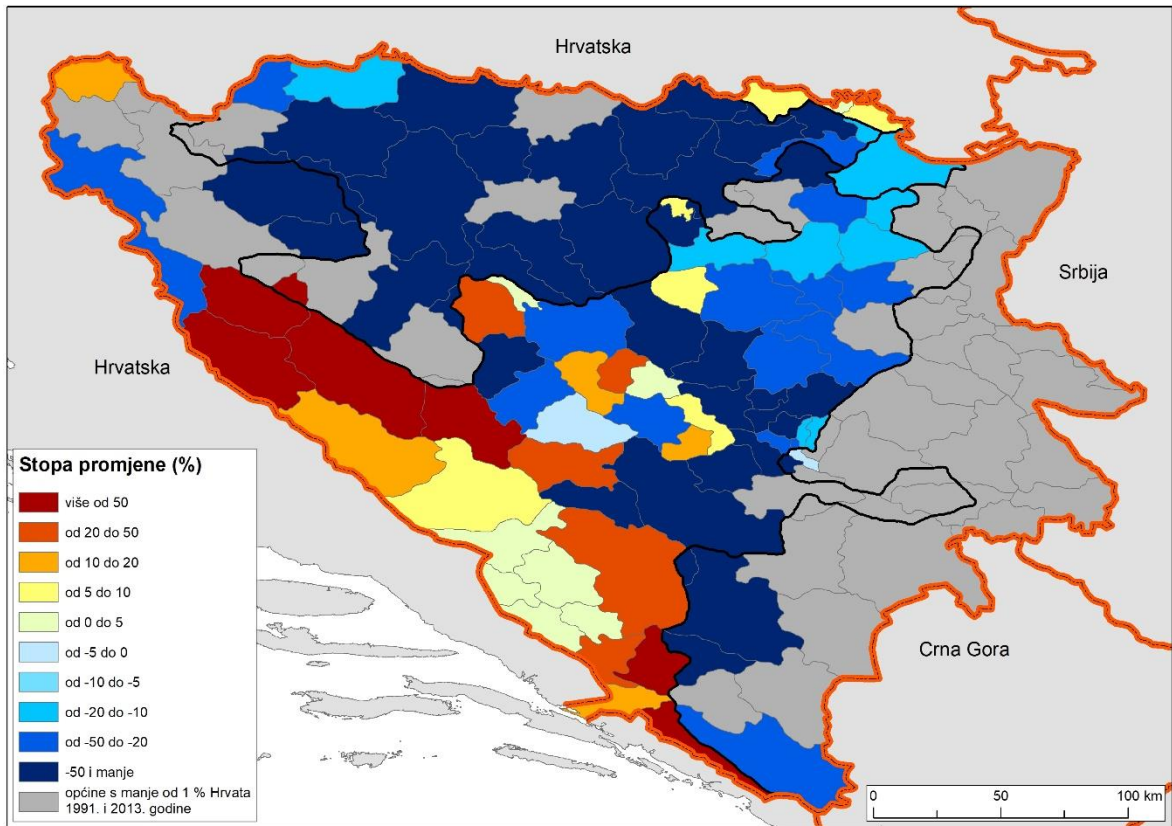

Sl. 6. Stopa promjene broja Hrvata po općinama od popisa 1991. do popisa 2013. godine

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

U razdoblju od 1991. do 2013. godine relativni pad broja Hrvata bio je najveći među konstitutivnim narodima Bosne i Hercegovine. Udio Hrvata u stanovništvu Bosne i Hercegovine smanjen je za 11,2 %. Promjena udjela Hrvata u dijelovima Bosne i Hercegovine ima slične trendove kao i promjena broja Hrvata, uz neke izuzetke. U nekim dijelovima pod kontrolom HVO-a broj Hrvata je smanjen, no još više je smanjen broj ostalih naroda koji su za vrijeme ili nakon rata iselili u područja pod kontrolom vlastitih naroda. Najveći porast udjela Hrvata zabilježen je u Hercegbosanskoj županiji (49,2 %) zbog doseljavanja Hrvata iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine i iseljavanja Srba. Slična obilježja karakteriziraju i Hercegovačko-neretvansku županiju (rast 30,9 %), uz to što je u ovoj županiji prisutna i migracija unutar županije. U Županiji Zapadnohercegovačkoj udio Hrvata je blago povećan (2,2 %) jer je to i prije rata bilo vrlo homogeno hrvatsko područje pa nema mogućnosti za veći rast udjela Hrvata. U Županiji Posavskoj udio Hrvata povećan je za 9,0 %, iako je broj Hrvata znatno smanjen kako je ranije spomenuto. Porast udjela rezultat je iseljavanja ostalih naroda, posebice Srba u dijelove Bosanske Posavine pod srpskom kontrolom. U Županiji Središnjoj Bosni udio Hrvata blago je smanjen (-0,9 %),

iako je broj Hrvata znatno smanjen (-25,8 %). I ovdje je to prije svega rezultat iseljavanja Srba. Poput Hercegovačko-neretvanske županije i ovdje postoje znatne razlike unutar same županije. U pet većinski bošnjačkih županija bilježi se znatan pad udjela Hrvata, što je u skladu sa velikim smanjenjem broja Hrvata. Izuzetak su općine Usora i Žepče, koje su bile pod kontrolom HVO-a i imaju hrvatsku većinu, gdje je udio Hrvata blago povećan. U Distriktu Brčko udio Hrvata je smanjen za 18,7 %, što je u skladu sa smanjenjem broja Hrvata na tom prostoru. U Republici Srpskoj udio Hrvata smanjen je za 73,7 %, i također nema većih promjena u odnosu na kretanje broja Hrvata u tom entitetu (sl. 7., tab. 4.). Kao rezultat ovih promjena, u pet općina Hrvati su izgubili etničku većinu 2013. u odnosu na 1991. godinu, a u četiri općine su postali većina. U općinama Brod i Pelagićevo hrvatska etnička većina zamijenjena je srpskom, a u općini Vukosavlje bošnjačkom. Te tri općine nalaze se u dijelu Bosanske Posavine koji je pripao Republici Srpskoj, a iz svih je izbjegao veliki broj Hrvata. U općinama Novi Travnik i Vareš hrvatska većina zamijenjena je bošnjačkom. Hrvati su postali većina u općinama Mostar i Stolac u kojima su 1991. Bošnjaci bili većina zahvaljujući jakom doseljavanju iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine; dok su u općinama Kupres i Ravno ranije većina bili Srbi, no velikim dijelom su iselili za vrijeme rata tako da su te općine dobile hrvatsku većinu. U sve 24 općine koje su imale hrvatsku većinu 2013. godine udio Hrvata je povećan u odnosu na 1991. godinu. Udio Hrvata u tim općinama povećan je s 62,5 % na 73,6 % (za 17,7 %). U tim općinama živjelo je 46,2 % ukupnog broja Hrvata 1991. godine i 68,1 % 2013. godine (BHAS, bez. dat.).

Sl. 7. Stopa promjene udjela Hrvata po općinama od popisa 1991. do popisa 2013. godine

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

Tab. 4. Promjena broja Hrvata, stopa promjene broja Hrvata, stopa promjene udjela Hrvata od popisa 1991. do popisa 2013. godine po entitetima i županijama

Područje	Promjena broja Hrvata od 1991. do 2013.	Stopa promjene broja Hrvata od 1991. do 2013. (%)	Stopa promjene udjela Hrvata od 1991. do 2013. (%)
Bosna i Hercegovina	-216.072	-28,4	-11,2
Federacija Bosne i Hercegovine	-95.588	-16,1	1,7
<i>Unsko-sanska županija</i>	<i>-5120</i>	<i>-50,2</i>	<i>-37,6</i>
<i>Županija Posavska</i>	<i>-8351</i>	<i>-19,9</i>	<i>9,0</i>
<i>Tuzlanska županija</i>	<i>-10.450</i>	<i>-30,7</i>	<i>-23,2</i>
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	<i>-43.783</i>	<i>-50,0</i>	<i>-34,5</i>
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	<i>-57</i>	<i>-70,4</i>	<i>-50,1</i>
<i>Županija Središnja Bosna</i>	<i>-33.867</i>	<i>-25,8</i>	<i>-0,9</i>
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	<i>9388</i>	<i>8,6</i>	<i>30,9</i>
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	<i>7561</i>	<i>8,8</i>	<i>2,0</i>
<i>Sarajevska županija</i>	<i>-16.960</i>	<i>-49,2</i>	<i>-39,5</i>
<i>Hercegbosanska županija</i>	<i>5051</i>	<i>8,5</i>	<i>49,2</i>
Republika Srpska	-114.484	-79,4	-73,7
Distrikt Brčko	-5000	-22,5	-18,7

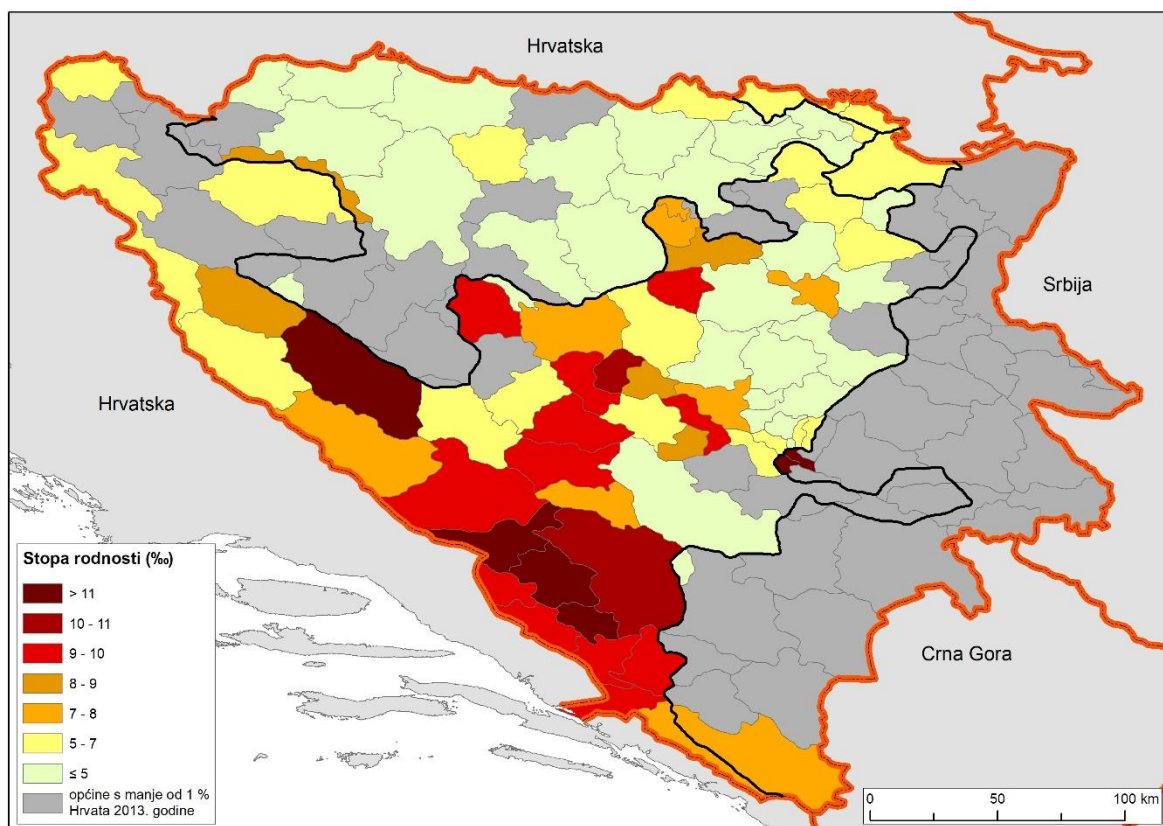
Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

6.2. Prirodno kretanje stanovništva

U suvremenom razdoblju Hrvate u Bosni i Hercegovini karakterizira negativno prirodno kretanje stanovništva. Prosječna godišnja stopa rodnosti u razdoblju od 2009. do 2013. godine iznosila je 8,5 ‰ (oko 4,6 tisuća rođenih godišnje), a smrtnosti 9,9 ‰ (oko 5,4 tisuće umrlih godišnje), što daje stopu prirodne promjene od -1,4 ‰ (prirodni pad oko 800 godišnje) i vitalni indeks 85,6. Prosjek za Bosnu i Hercegovinu u istom razdoblju iznosio je: stopa rodnosti 9,9 ‰, stopa smrtnosti 9,9 ‰ i stopa prirodne promjene 0,0 ‰. Prema tome, Hrvati imaju nešto nižu stopu rodnosti i jednaku stopu smrtnosti kao ostalo

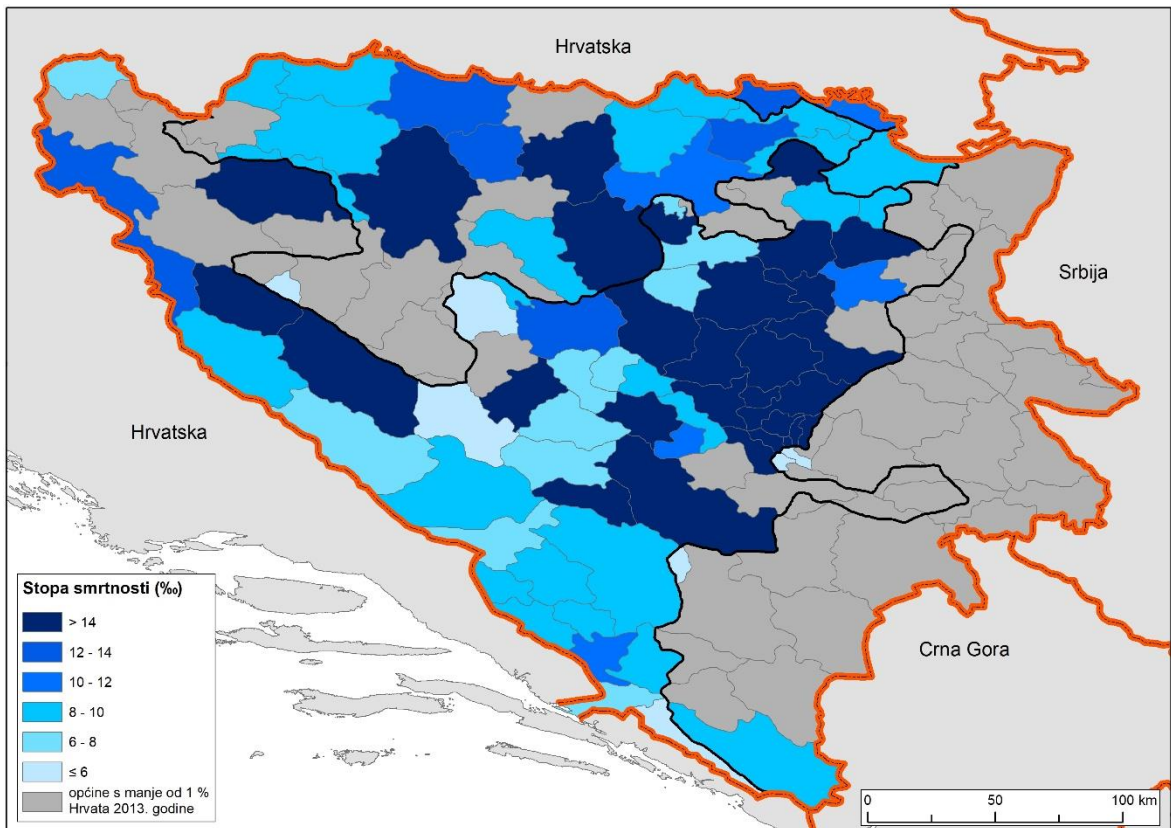
stanovništvo Bosne i Hercegovine. U prirodnom kretanju Hrvata postoje znatne razlike među Hrvatima iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine, što je u velikoj mjeri posljedica migracija uzrokovanih ratom. Najpovoljnija obilježja imaju Hrvati u Hercegovini, gdje je prirodna promjena pozitivna u Županiji Zapadnohercegovačkoj (2,1 ‰) i Hercegovačko-neretvanskoj županiji (1,2 ‰), a stopa rodosti veća od 10 ‰. U tim županijama Hrvati imaju pozitivnu prirodnu promjenu u većini općina, a ističe se općina Posušje sa stopom od 5,2 ‰. Iznimka od ovog trenda su općine Konjic (-21,9 ‰) i Jablanica (-7,4 ‰) iz kojih je većina Hrvata izbjegla za vrijeme rata, a prirodna promjena je zato izrazito negativna. Uz spomenute dvije županije, Hrvati imaju pozitivnu prirodnu promjenu samo još u Hercegbosanskoj županiji (0,3 ‰). U Županiji Središnjoj Bosni prirodna promjena Hrvata je blago negativna (-0,9 ‰), uz velike razlike među općinama što je rezultat migracije uzrokovane ratom. Tako je prirodna promjena pozitivna u općinama Vitez (3,8 ‰), Jajce (3,4 ‰), Novi Travnik (1,3 ‰) i Gornji Vakuf-Uskoplje (1,9 ‰), a blago negativna u općini Busovača (-0,9 ‰), dok je u općini Kiseljak 0,0 ‰. To su sve općine iz kojih nije bilo jačeg iseljavanja Hrvata za vrijeme rata. Izrazito negativna prirodna promjena karakterizira općine iz kojih je znatan broj Hrvata izbjegao tijekom rata: Bugojno (-9,1 ‰), Fojnica (-8,1 ‰) i Travnik (-6,0 ‰). Uz spomenute županije, samo je još u Županiji Posavskoj i Zeničko-dobojskoj županiji vitalni indeks Hrvata veći od 50, uz stope prirodne promjene od -4,8 ‰ i -5,0 ‰. U Županiji Posavskoj to je rezultat iseljavanja pretežno mlađeg stanovništva za vrijeme rata i nakon rata. Slične karakteristike imaju i Hrvati u Distriktu Brčko. U Zeničko-dobojskoj županiji pristune su velike razlike među općinama što je rezultat migracija uzrokovanih ratom. Općine u kojima su Hrvati većina i koje je u ratu kontrolirao HVO imaju znatno povoljnije pokazatelje: u Žepču je prirodna promjena pozitivna i iznosi 2,9 ‰, dok je u Usori blago negativna i iznosi -0,4 ‰. U ostatku županije prirodno kretanje Hrvata je vrlo negativno, a dobar primjer je općina Vareš sa stopom prirodne promjene od -16,5 ‰. To je općina u kojoj su Hrvati prije rata bila većina, no u ratu je taj prostor zauzela ARBiH, a Hrvati su masovno iselili te je ostalo pretežno staro stanovništvo. U ostale četiri županije i u Republici Srpskoj gdje nema niti jedne općine s hrvatskom većinom prirodno kretanje Hrvata je izrazito negativno, a rezultat je iseljavanja uzrokovanih ratom koje je znatno jače zahvatilo mlađe stanovništvo (sl. 8., sl. 9., sl. 10., tab. 5.). Na prostoru 24 općine s hrvatskom većinom Hrvati imaju stopu rodosti 9,6 ‰, stopu smrtnosti 8,7 ‰ i stopu prirodne promjene 0,9 ‰, uz vitalni indeks 109,9. U ostatku Bosne i Hercegovine Hrvati imaju znatno negativnije pokazatelje:

stopu rodnosti 6,2 ‰, stopu smrtnosti 12,4 ‰ i stopu prirodne promjene -6,2 ‰, uz vitalni indeks 49,9 (BHAS, 2016.c).

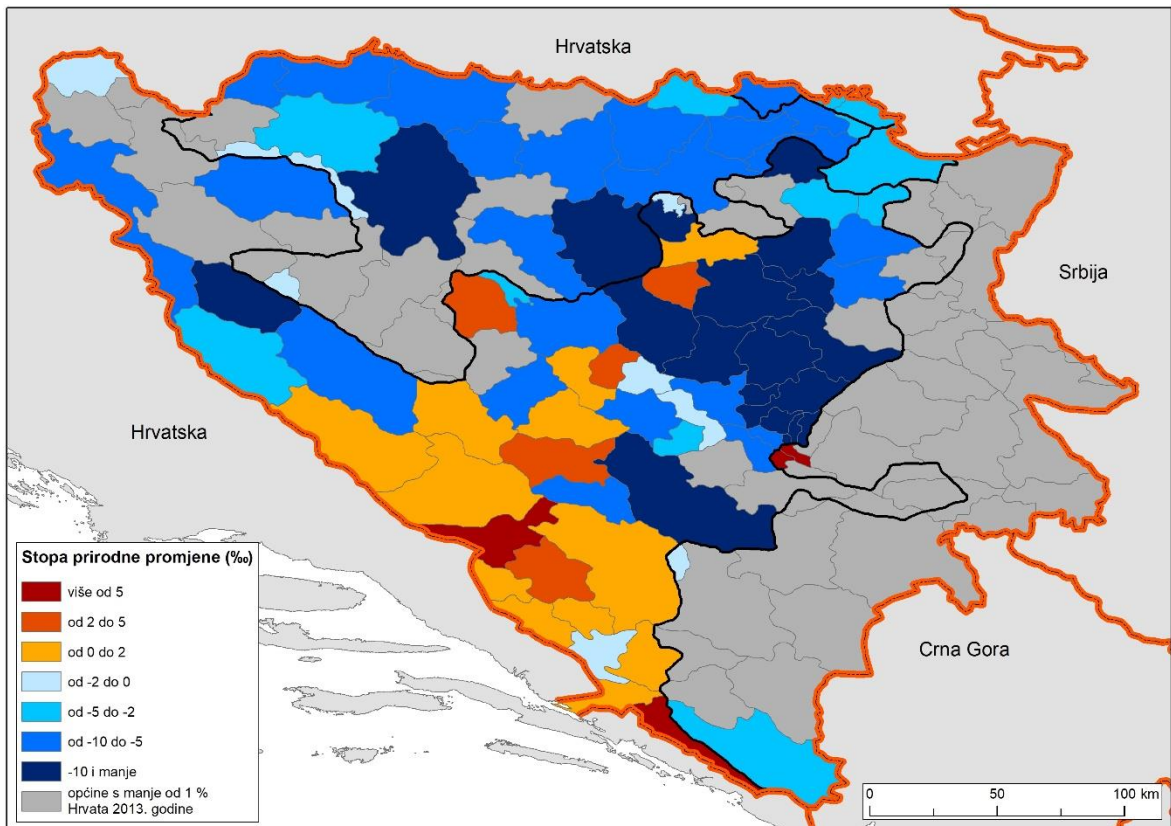
Sl. 8. Prosječna godišnja stopa rodnosti Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Sl. 9. Prosječna godišnja stopa smrtnosti Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c;
 Živođeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

Sl. 10. Prosječna godišnja stopa prirodne promjene Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c;
 Živođeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

Tab. 5. Prosječna godišnja stopa rodnosti, smrtnosti i prirodne promjene te vitalni indeks Hrvata po entitetima i županijama od 2009. do 2013. godine

Područje	Stopa rodnosti (%)	Stopa smrtnosti (%)	Stopa prirodne promjene (%)	Vitalni indeks
Bosna i Hercegovina	8,5	9,9	-1,4	85,6
Federacija Bosne i Hercegovine	8,8	10,0	-1,1	88,5
<i>Unsko-sanska županija</i>	5,8	12,4	-6,7	46,3
<i>Županija Posavska</i>	6,8	11,6	-4,8	58,3
<i>Tuzlanska županija</i>	5,4	14,3	-8,8	38,1
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	7,4	12,4	-5,0	59,7
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	0,0	58,3	-58,3	0,0
<i>Županija Središnja Bosna</i>	8,7	9,5	-0,9	90,8
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	10,2	9,0	1,2	112,8
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	10,6	8,5	2,1	124,1
<i>Sarajevska županija</i>	5,4	17,4	-12,0	31,0
<i>Hercegbosanska županija</i>	8,5	8,2	0,3	103,9
Republika Srpska	4,1	8,4	-4,3	48,5
Distrikt Brčko	6,2	9,7	-3,5	64,0

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.);

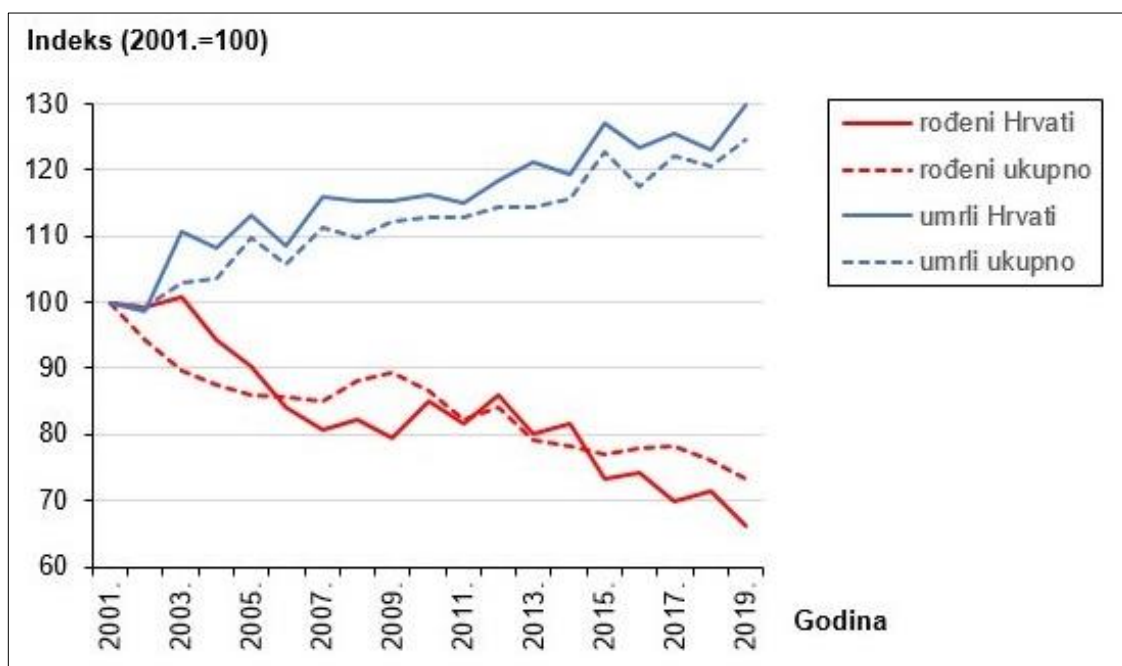
Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo; Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c;

Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

U posljednjih dvadesetak godina bilježi se znatan pad broja rođenih i rast broja umrlih kod Hrvata Bosne i Hercegovine. Broj rođenih Hrvata 2019. godine bio je 33,7 % manji nego 2001. godine., a kod ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine pad broja rođenih bio je nešto manji, 26,7 %. Trend kretanja broja rođenih Hrvata postao je znatno negativniji od trenda rođenih ukupno u zadnjih pet godina, što je uglavnom rezultat jačeg iseljavanja Hrvata nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju. Tako je još 2014. godine broj rođenih Hrvata bio 18,5 % manji nego 2001. godine, a kod ukupnog stanovništva taj je pad iznosio

21,8 %, no kod Hrvata je broj rođenih pao za 18,7 % od 2014. do 2019. godine, a kod ostalih 6,3 %. Broj umrlih Hrvata povećan je za 29,9 % od 2001. do 2019. godine, a broj umrlih ukupno zabilježio je nešto manji rast, za 24,6 %. U trendu kretanja broja umrlih nema većih razlika između Hrvata i ostalog stanovništva i bilježi se porast uzrokovan starenjem stanovništva (sl. 11.)

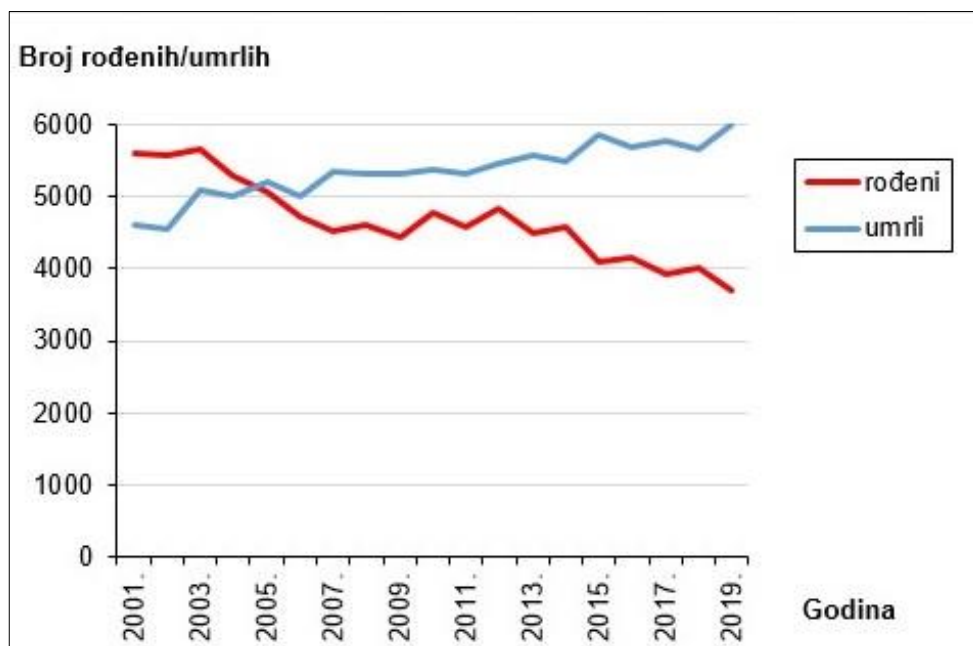

Sl. 11. Indeks kretanja broja rođenih i umrlih kod Hrvata i ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine od 2001. do 2019. godine

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

Sukladno ovim trendovima, prirodna promjena Hrvata Bosne i Hercegovine kontinuirano se smanjuje u zadnjih dvadesetak godina. Kod prikaza broja rođenih primijenjeno je isto načelo kao kod računanja stope rodnosti za razdoblje od 2009. do 2013., tj. broj rođenih za svaku godinu uvećan je onoliko koliko je bilo više Hrvata u dobnoj skupini od 0 do 4 godine na popisu 2013. u odnosu na broj rođenih Hrvata prema službenim godišnjim statistikama, kako bi podaci bili u skladu s popisom stanovništva 2013. godine na kojem je popisano i dio građana koji žive u inozemstvu i izračunatim stopama rodnosti za razdoblje od 2009. do 2013. godine. Broj rođenih Hrvata se smanjio s 5,6 tisuća na 3,7 tisuća od 2001. do 2019. godine. Broj umrlih Hrvata u istom razdoblju porastao je s 4,6 tisuća na

gotovo šest tisuća. Prirodna promjena negativna je od 2005. godine, a 2019. godine zabilježena je najniža vrijednost, odnosno prirodni pad od oko 2,3 tisuće (sl. 12.)

Sl. 12. Broj rođenih i umrlih Hrvata u Bosni i Hercegovini od 2001. do 2019. godine

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c;
 Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

6.2.1. Fertilitet

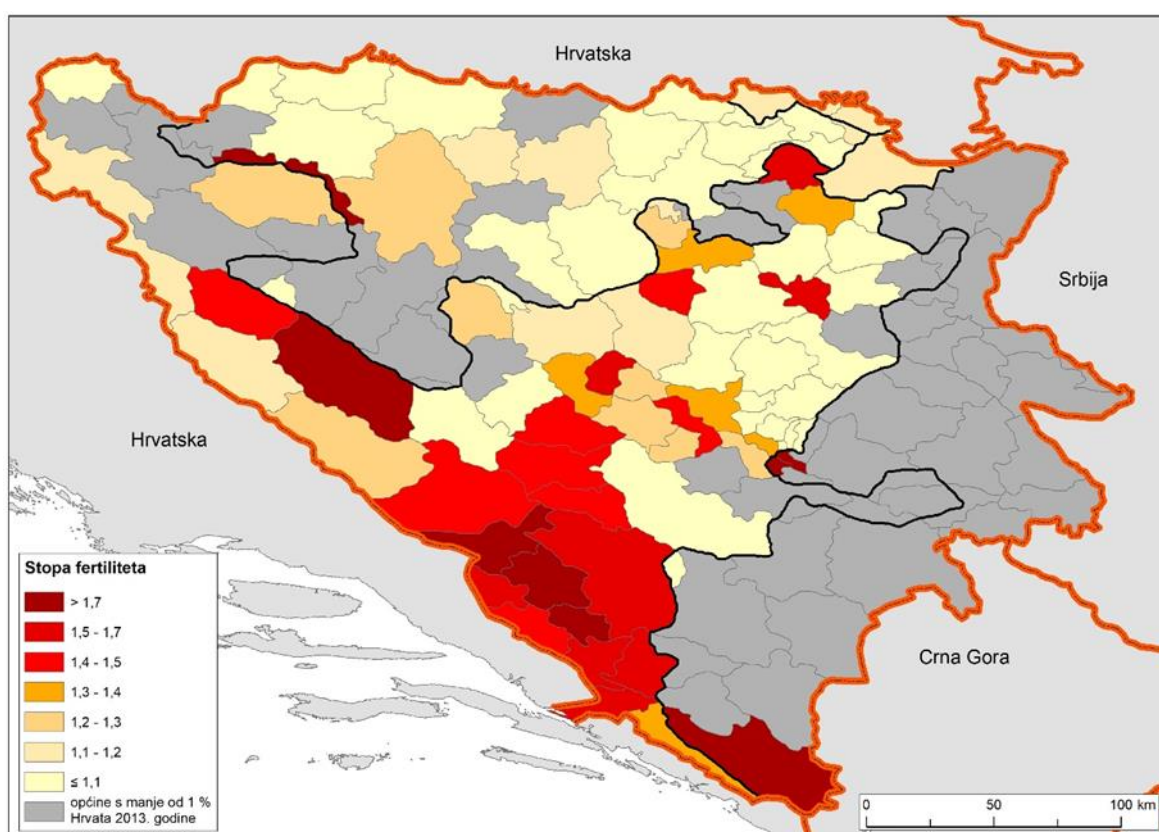
Hrvati u Bosni i Hercegovini ušli su u demografsku tranziciju nešto kasnije od Hrvata u Hrvatskoj i većine europskih država. Još 1976. godine stopa fertiliteta Hrvata u Bosni i Hercegovini bila je 3,0, dok je u Hrvatskoj iste godine bila 1,9. Međutim, nakon toga vrlo brzo se smanjivala tako da je 1990. godine bila oko razine koja je potrebna za obnovu stanovništva (stopa 2,1), a danas je još manja i prema izračunu u ovom radu u razdoblju od 2009. do 2013. godine iznosi 1,33 (BHAS, 2014; Todorović, 1989). Prema

tome, hrvatsko stanovništvo Bosne i Hercegovine danas se nalazi u posttranzicijskoj etapi demografske tranzicije.

Procjena stope fertiliteta za razdoblje od 2009. do 2013. izvršena je koristeći broj Hrvata u dobnoj skupini 0-4 godine (uz pretpostavku da je to približan broj rođenih u razdoblju od 2009. do 2013. godine, kao kod izračuna stope rodosti) i broja žena u fertilnoj dobi, tj. starosti od 15 do 49 godina (podijeljeno na petogodišnje dobne skupine). Još su potrebni podaci o udjelu rođenih kod žena iz odgovarajućih petogodišnjih dobnih skupina. Ti podaci nisu dostupni za razinu općina i po narodnosti, već su dostupni samo ukupni podaci za razinu entiteta. Prema tim podacima ukupno u Bosni i Hercegovini od 2009. do 2013. godine 5,4 % djece rodile su žene starosti od 15 do 19 godina, 24,4 % starosti od 20 do 24 godine, 34,7 % starosti od 25 do 29 godina, 24,3 % starosti od 30 do 34 godine, 9,1 % starosti od 35 do 39 godina, 1,7 % starosti od 40 do 44 godine i 0,4 % starosti od 45 do 49 godina. Procjena stope fertiliteta za Hrvate izvršena je koristeći ove podatke uz pretpostavku da je struktura rođenih prema starosti žena jednaka ovoj prosječnoj za Bosnu i Hercegovinu kod svih naroda i kod svih općina (u stvarnosti ne može odstupati mnogo i ne bi trebalo imati većih utjecaja na točnost izračuna osim u brojem stanovnika vrlo malim općinama).

Prema izračunu stopa fertiliteta Hrvata u Bosni i Hercegovini u razdoblju od 2009. do 2013. godine iznosila je 1,33. To je za 37 % manje od stope potrebne za obnovu stanovništva (2,1) i 8 % manje od stope za Bosnu i Hercegovinu koja prema istom izračunu iznosi 1,45. Stopa fertiliteta znatno se razlikuje kod Hrvata iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine. Hrvati u Hercegovini vitalniji su od Hrvata iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. Najpovoljnije pokazatelje imaju Hrvati Županije Zapadnohercegovačke i Hercegovačko-neretvanske županije gdje stopa fertiliteta iznosi 1,64, odnosno 1,57. U tim županijama posebno se ističu općine Posušje (stopa 1,79) i Široki Brijeg (stopa 1,73) u Županiji Zapadnohercegovačkoj i Čitluk (stopa 1,73) u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, a i u ostalim općinama stopa je uglavnom između 1,5 i 1,7. Povoljnije pokazatelje od prosjeka imaju i Hrvati u Mostaru (stopa 1,58), općini s najviše Hrvata u Bosni i Hercegovini. Prosječna stopa fertiliteta za Hrvate u Federaciji Bosne i Hercegovine je 1,39 (ukupno u BiH 1,33) i Hrvati u svim ostalim županijama imaju stopu fertiliteta ispod navedene prosječne stope. U Hercegbosanskoj županiji stopa fertiliteta iznosi 1,31, a ističe se općina Glamoč sa stopom 1,89. U Županiji Središnjoj Bosni stopa fertiliteta je 1,30, iako je to županija s drugim najpovoljnijim dobnim sastavom kod Hrvata nakon Županije Zapadnohercegovačke, što znači je u suvremenom razdoblju došlo do jačeg pada stope

fertiliteta nego u Hercegovini. Jedino općina Vitez ima stopu veću od 1,5 u toj županiji (1,54). Izrazito niska stopa fertiliteta karakterizira Hrvate u Bosanskoj Posavini (stopa u Županiji Posavskoj i Distriktu Brčko iznosi 1,11). U ostalim županijama stope su također vrlo niske, većinom između 1,0 i 1,3 (ne računajući Bosansko-podrinjsku županiju u kojoj je Hrvata vrlo malo, a uopće ih nema u mladom stanovništvu). U Republici Srpskoj stopa je još niža, svega 0,91 (izuzeci s većom stopom su neke općine s vrlo malim brojem Hrvata). Izrazito niske stope fertiliteta u županijama s bošnjačkom većinom te u Republici Srpskoj posljedica su i znatno narušene dobne strukture jer je puno Hrvata iz tih krajeva izbjeglo za vrijeme rata tako da imaju veći udio žena u dobnim skupinama starosti od 40 do 44 i od 45 do 49 godina, koje vrlo malo sudjeluju u ukupnom udjelu rođenih, a i djelomične asimilacije rođenih iz mješovitih brakova koji se ne vode kao Hrvati, što je često u sredinama s malim udjelom Hrvata (sl. 13., tab. 6.).

Sl. 13. Stopa fertiliteta Hrvata u razdoblju od 2009. do 2013. godine po općinama

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c;
 Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

Tab. 6. Stopa fertiliteta Hrvata u razdoblju od 2009. do 2013. godine po entitetima i županijama

Područje	Stopa fertiliteta
Bosna i Hercegovina	1,33
Federacija Bosne i Hercegovine	1,39
<i>Unsko-sanska županija</i>	<i>1,11</i>
<i>Županija Posavska</i>	<i>1,11</i>
<i>Tuzlanska županija</i>	<i>1,02</i>
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	<i>1,26</i>
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	<i>0,00</i>
<i>Županija Središnja Bosna</i>	<i>1,30</i>
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	<i>1,57</i>
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	<i>1,64</i>
<i>Sarajevska županija</i>	<i>1,14</i>
<i>Hercegbosanska županija</i>	<i>1,31</i>
Republika Srpska	0,91
Distrikt Brčko	1,11

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo; Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c; Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

6.3. Migracija

U suvremenom razdoblju Hrvate karakteriziraju negativni migracijski trendovi, kao i u razdoblju socijalističke Jugoslavije. Između 1991. i 2013. godine broj Hrvata u Bosni i Hercegovini smanjen je za 216 tisuća, a veći dio tog pada čini negativna migracijska bilanca. Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini prognano i raseljeno je 466 tisuća Hrvata, odnosno 61,2 % njihovog broja iz 1991. godine. To čini 22,1 % ukupnog broja prognanih i raseljenih u Bosni i Hercegovini. Kod Bošnjaka je taj udio iznosio 47,4 %, a kod Srba 44,2 % (Vukšić, 2010). Prema tome, Hrvati su najviše pogođeni negativnih utjecajima rata, a to je vidljivo i u smanjenju broja i udjela Hrvata od 1991. do 2013. godine. Migracijska kretanja od godine do godine teško je utvrditi jer su službeni podaci statističkih zavoda

nepotpuni (izrazito mali brojevi migranata), a ne postoji ni statistika po narodnostima. Zbog toga je u ovom radu migracijska bilanca procijenjena koristeći podatke Katoličke crkve o broju vjernika za svaku godinu i podatke prirodnog kretanja. Ti podaci iskorišteni su za izračun godišnje ukupne promjene broja Hrvata i prirodne promjene Hrvata. Prema tim podacima procijenjeni su podaci o migracijskoj bilanci Hrvata od 2001. do 2019. godine (tab. 7.). Migracijska bilanca je prema tim podacima u većini godina bila negativna, s velikim jačanjem negativnog trenda nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju, kada iznosi oko 3 % godišnje. Prema tim podacima migracijska bilanca bosanskohercegovačkih Hrvata posljednjih godina je među najnegativnijima u Europi i svijetu.

Tab. 7. Godišnja promjena broja Hrvata, prirodna promjena Hrvata i procjena migracijske bilance Hrvata za razdoblje od 2001. do 2019. godine

Godina	Promjena broja Hrvata (‰)	Prirodna promjena Hrvata (‰)	Migracijska bilanca Hrvata (‰)
2001.	4,5	2,4	2,1
2002.	12,0	2,4	9,6
2003.	2,4	1,7	0,8
2004.	-0,3	1,2	-1,5
2005.	-4,3	0,5	-4,8
2006.	1,0	0,2	0,8
2007.	-8,8	-0,6	-8,1
2008.	-9,2	-0,5	-8,7
2009.	-15,1	-0,8	-14,3
2010.	-11,6	-0,3	-11,3
2011.	0,2	-0,5	0,6
2012.	-17,3	-0,4	-16,9
2013.	-7,8	-1,2	-6,6
2014.	-28,3	-0,8	-27,4
2015.	-35,9	-2,3	-33,6
2016.	-39,7	-2,1	-37,6
2017.	-37,5	-2,8	-34,7
2018.	-28,6	-2,5	-26,1
2019.	-33,4	-3,7	-29,7

Izvor: Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo;
 Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka;
 Vukšić, T., 2018: Demografska prisutnost katolika u Bosni i Hercegovini od 1996. do 2017., Predavanje, Peti međudekanski susret u BiH, Travnik, 26. travnja 2018.;
 Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo

6.4. Opće kretanje stanovništva nakon 2013. godine

O kretanju broja Hrvata nakon popisa 2013. godine nema službenih podataka jer nema kvalitetnih podataka o migraciji kako je ranije navedeno, a posebni podaci za pojedine narodnosti ne postoje. Ipak, zbog jakog iseljavanja koje je nastupilo ulaskom Hrvatske u Europsku Uniju i omogućavanjem slobodnog kretanja radnika za hrvatske državljane, što su i većina Hrvata Bosne i Hercegovine, valja se barem ukratko osvrnuti i pokušati procijeniti razmjere tog procesa. Prema podacima Katoličke crkve broj Hrvata smanjen je za 18,1 % od 2013. do 2019. godine, odnosno prosječno godišnje za 3,3 %. Prije toga, od 2003. do 2013. godine, pad je bio znatno manji, ukupno 7,0 % i 0,7 % prosječno godišnje, iako se radi o vremenski dužem razdoblju (Vukšić, 2018). Da je došlo do jakog smanjenja broja Hrvata vidljivo je i iz analize broja rođenih i fertilnog stanovništva u navedenom razdoblju. Od sredine 2000-ih do 2013. godine broj rođenih Hrvata je obilježila stagnacija ili blagi pad. No nakon 2013. godine došlo je do jačeg pada. Od 2013. do 2019. godine broj rođenih smanjen je za 16,7 % izračunom koristeći linearni trend (da se izbjegnu oscilacije od godine do godine). Projicirajući dobnu strukturu žena iz popisa 2013. šest godina unaprijed i uz pretpostavku da se struktura rođenih prema starosti majke i stopa fertiliteta ne mijenja, potencijalni fertilni kontingent trebao bi biti za 0,6 % veći u 2019. godini. To blago povećanje rezultat je ulaska relativno brojnije generacije starosti od 15 do 19 godina 2013. godine u petogodište od 20 do 24 godine koje karakterizira znatno viša specifična stopa fertiliteta (BHAS, 2016c). Prema dobnoj strukturi, očekivani broj rođenih 2019. trebao bi biti približno jednak broju rođenih iz 2013. godine. Međutim, broj rođenih u 2019. bio je znatno manji. Može se pretpostaviti da je to uglavnom posljedica smanjenja fertilnog kontingenta žena zbog iseljavanja. Smanjenje stope fertiliteta u navedenom razdoblju također može utjecati na veliko smanjenje broja rođenih, no nije izgledno da je do toga došlo posljednjih nekoliko godina jer je stopa fertiliteta Hrvata u Bosni i Hercegovini već u razdoblju od 2009. do 2013. godine bila vrlo niska, a stope fertiliteta u Bosni i Hercegovini u cjelini i Hrvatskoj stagniraju posljednjih desetak godina. Iz ovih procjena, iako su poprilično grube, može se zaključiti da je Hrvate Bosne i Hercegovine nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju zahvatio intenzivan emigracijski val, sličan onima iz 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća. Koliki je točno taj pad broj Hrvata i kako je raspoređen po dijelovima Bosne i Hercegovine otkrit će neki budući popis stanovništva.

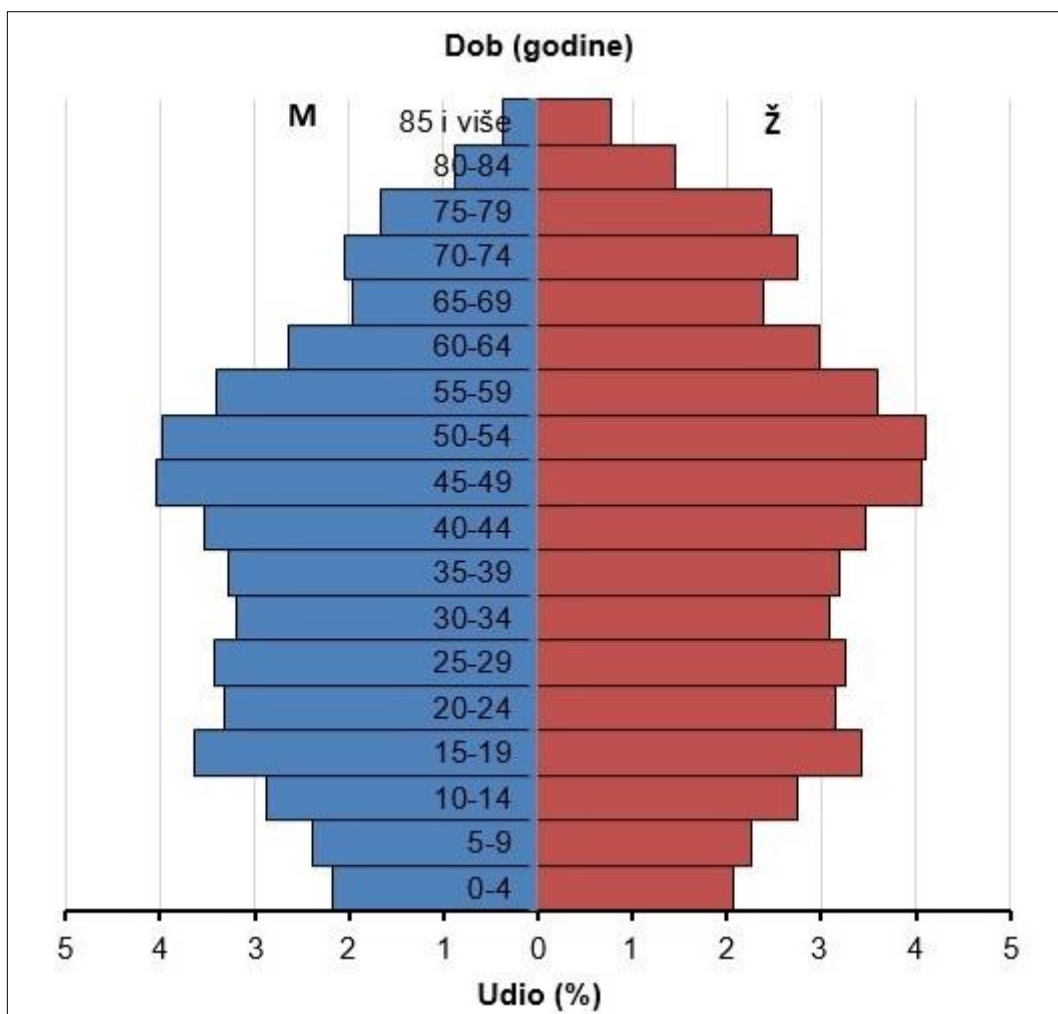
7. Strukturna obilježja stanovništva

7.1. Dobno-spolna struktura

Današnja dobna struktura Hrvata u Bosni i Hercegovini izrazito je nepovoljna, što je rezultat intenzivnog iseljavanja i smanjenja rodности 60-ih godina i rata 90-ih godina 20. stoljeća. Udio mladog stanovništva (0-14 godina) prema popisu 2013. godine bio je 14,5 %, zrelog (15-64 godine) 68,7 %, a starog (65 i više godina) 16,8 %. Prosječna dob iznosila je 40,8 godina, a indeks starosti 115,6 (BHAS, 2016c). Sve te vrijednosti približno odgovaraju vrijednostima koje je imala Hrvatska na popisu 2011. godine, a slične vrijednosti karakteriziraju i ostale europske države. U odnosu na dobni sastav ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, Hrvati imaju nešto nepovoljniji dobni sastav. Kod ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine udio mladog stanovništva prema popisu 2013. godine bio je 15,4 %, zrelog 70,4 %, a starog 14,2 %. Prosječna dob iznosila je 39,5 godina, a indeks starosti 92,3 (BHAS, 2016a). Zbog visokog fertiliteta i rodности do 80-ih godina 20. stoljeća, Bosna i Hercegovina kasnije je ušla u proces starenja stanovništva od većine europskih država, no taj proces se odvijao znatno brže, prije svega zbog negativnih demografskih utjecaja uzrokovanih ratom (Emirhafizović i Zolić, 2017). Tako je još 1971. godine u Bosni i Hercegovini udio mladog stanovništva bio 34,6 %, zrelog 60,7 %, a starog 4,7 %; dok je prosječna dob bila 26,9 godina, a indeks starosti 13,7 (za usporedbu u Hrvatskoj je iste godine prosječna dob bila 34,0 godine, a indeks starosti 47,2). Još 1991. godine stanovništvo Bosne i Hercegovine bilo je poprilično mlado za europske prilike: udio mladog stanovništva bio je 24,0 %, zrelog 69,3 %, a starog 6,7 %; dok je prosječna dob bila 34,0 godine, a indeks starosti 27,7 (za usporedbu u Hrvatskoj je iste godine prosječna dob bila 37,1 godinu, a indeks starosti 66,7). Godine 1971. stanovništvo Bosne i Hercegovine nije ušlo u proces starenja ni po jednom kriteriju (Hrvatska je tad već bila u procesu starenja prema svim kriterijima), dok je 1991. godine već bilo u procesu starenja prema prosječnoj dobi, a nije bilo prema udjelu starog stanovništva i indeksu starosti (BHAS, 2014; DZS, bez dat.). U tom prijeratnom razdoblju, i Hrvati su imali slična obilježja kao Bosna i Hercegovina u cjelini, a znatno pozitivnija od Hrvata u Hrvatskoj. To potvrđuju i sljedeći podaci: godine 1990. Hrvati u Bosni i Hercegovini imali su stopu rodности 15,0 ‰, stopu smrtnosti 7,0 ‰ i stopu prirodne promjene 8,0 ‰; uz vitalni indeks 214. Bosna i Hercegovina u cjelini imala je stopu rodности 15,4 ‰, stopu smrtnosti 6,7 ‰ i stopu prirodne promjene 8,7 ‰; uz vitalni indeks 230. Udio Hrvata u rođenima u Bosni i

Hercegovini bio je 17,1 %, što približno odgovara udjelu Hrvata prema popisu 1991. godine. Hrvatska je 1990. godine imala stopu rodnosti 11,6 ‰, stopu smrtnosti 10,9 ‰ i stopu prirodne promjene 0,7 ‰; uz vitalni indeks 106 (BHAS, 2014; DZS, 2010). Međutim, demografske promjene uzrokovane ratom znatno su ubrzale starenje Hrvata i cjelokupnog stanovništva Bosne i Hercegovine tako da je danas dobna struktura Hrvata u Bosni i Hercegovini slična Hrvatskoj (Kukić, 2017).

Dobno-spolna „piramida“ Hrvata Bosne i Hercegovine po petogodišnjim dobnim skupinama ima kontraktivni oblik i potvrđuje izražene procese starenja. Baza „piramide“ je vrlo uska, a širi se prema starijim dobnim skupinama. Najveći udio imaju petogodišta od 45 do 49 godina i od 50 do 54 godine, svaka čini 8,1 % ukupnog broja Hrvata. Nakon tih dobnih skupina, udio se smanjuje prema starijim dobnim skupinama. Od najbrojnijih dobnih skupina prema bazi strukture (mladom stanovništvu) udio se uglavnom smanjuje sa svakom sljedećom skupinom. Međutim, ističe se relativno brojna skupina starosti od 15 do 19 godina koja čini 7,1 % ukupnog broja Hrvata i treća je prema brojnosti među dobnim skupinama. To su generacije rođene većinom neposredno nakon rata, pa se veća brojnost može pripisati kompenzacijskom natalitetu nakon rata. Kod mlađih dobnih skupina od navedene primjećuje se znatno manja brojnost, a skupina od 0 do 4 godine starosti čini svega 4,2 % ukupnog broja Hrvata. Ta dobna skupina čak je za 40 % manja od dobne skupine starosti od 15 do 19 godina od koje je dijeli samo 15 godina (sl. 14.). To pokazuje kako je u zadnjih petnaestak godina došlo do znatnog smanjenja rodnosti i fertiliteta. Prema spolnoj strukturi, kod Hrvata u svim petogodišnjim dobnim skupinama ispod 45 godina starosti dominiraju muškarci, a iznad 45 žene (sl. 14.). Isto vrijedi i za stanovništvo Bosne i Hercegovine u cjelini. Ukupno nešto je više žena nego muškaraca i kod Hrvata (koeficijent feminiteta 103,4) i kod ukupnog stanovništva (103,8).

Sl. 14. Dobno-spolna struktura Hrvata u Bosni i Hercegovini po petogodišnjim dobnim skupinama prema popisu 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b;

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Ukoliko se promatra udio Hrvata u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine po dobnim skupinama, može se uočiti kako se udio Hrvata uglavnom smanjuje od starijih prema mlađim dobnim skupinama. U mladom stanovništvu Bosne i Hercegovine Hrvati čine 14,5 %, u zreloom 15,1 %, a u starom 18,2 %, dok ukupno čine 15,4 %. Najniži udio Hrvata je u najmlađoj petogodišnjoj dobnj skupini (od 0 do 4 godine), svega 13,3 %, dok je u dobnj skupini od 10 do 14 godina 15,8 % i čak je veći od prosječnog udjela Hrvata od 15,4 %. To je rezultat jačeg smanjenja fertiliteta i rodnosti u suvremenom razdoblju kod Hrvata, ali i manjeg udjela Hrvata u dobnim skupinama od 30 do 34 i od 35 do 39 godina u odnosu na dobne skupine od 40 do 44 i od 45 do 49 godina. U dobnim skupinama zrelog

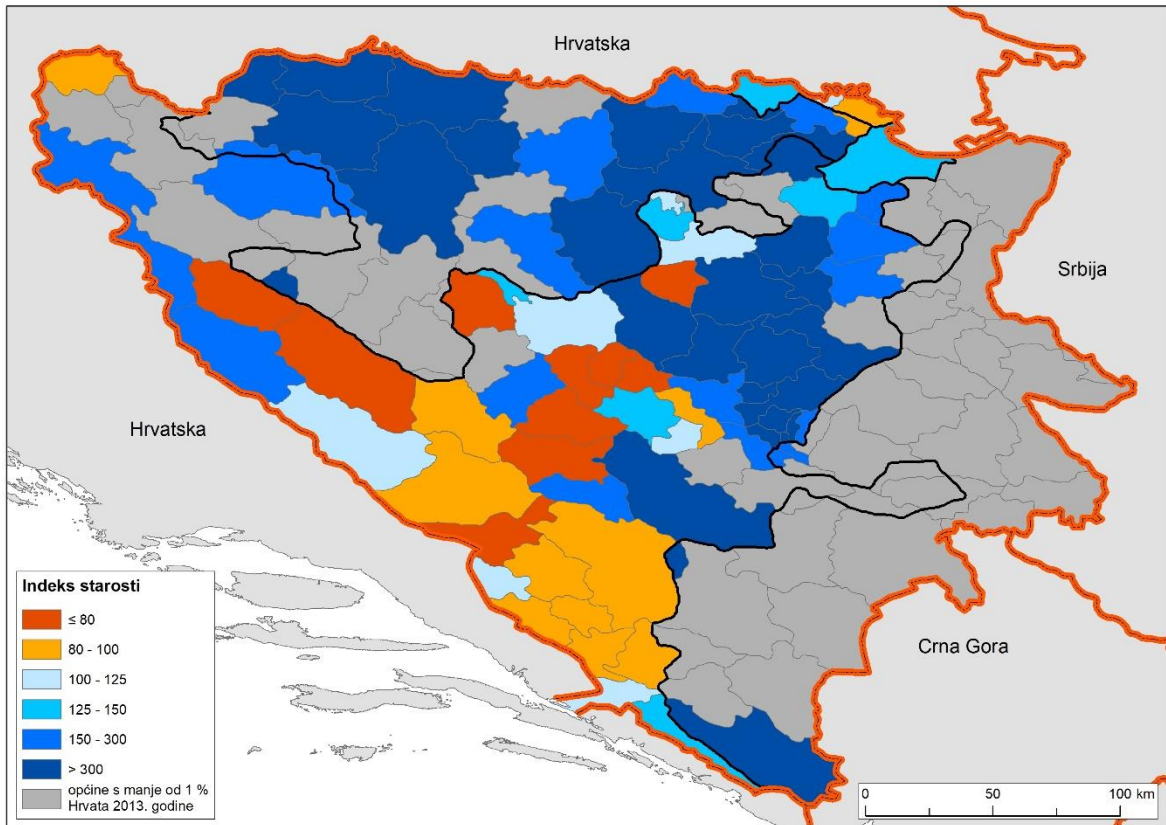
stanovništva udio Hrvata varira od 13,5 %, koliko čini u dobnoj skupini od 30 do 34 godine do 16,9 %, koliko čini u dobnoj skupini od 45 do 49 godina. Razloge za takva odstupanja treba tražiti u intenzitetu iseljavanja pojedinih generacija Hrvata. U starom stanovništvu udio Hrvata znatno je veći od prosjeka, a u dobnim skupinama od 80 do 84 godine i 85 i više godina prelazi 20 % (tab. 8). To je rezultat nešto dužeg životnog vijeka Hrvata, a to dobro potvrđuju sljedeći podaci: od 2009. do 2013. godine u Bosni i Hercegovini (bez Distrikta Brčko) 81,4 % umrlih Hrvata bilo je staro 65 godina ili više, dok je kod ukupnog stanovništva taj udio iznosio 75,9 % (BHAS, 2016b, 2016c).

Tab. 8. Udio Hrvata u stanovništvu Bosne i Hercegovine po petogodišnjim dobnim skupinama prema popisu 2013. godine

Dob (godine)	Udio Hrvata u stanovništvu BiH (%)
0 - 4	13,3
5 - 9	14,3
10 - 14	15,9
15 - 19	15,8
20 - 24	15,4
25 - 29	14,4
30 - 34	13,5
35 - 39	14,1
40 - 44	15,8
45 - 49	16,9
50 - 54	15,9
55 - 59	14,8
60 - 64	13,7
65 - 69	15,4
70 - 74	18,5
75 - 79	19,2
80 - 84	20,3
85 i više	22,5
Ukupno	15,4

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Među Hrvatima u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine postoje znatne razlike u dobnoj strukturi koje su u velikoj mjeri posljedica migracija uzrokovanih ratom. Prosječno najmlađi su Hrvati Županije Zapadnohercegovačke gdje je indeks starosti 85,9, a prosječna dob 38,5 godina. U toj županiji po niskom indeksu starosti (63,3) ističe se općina Posušje. Nešto stariji su Hrvati u Županiji Središnjoj Bosni s indeksom starosti 88,0, a prosječna dob im je 39,0 godina. U toj županiji postoje, kao i kod ostalih demografskih pokazatelja, velike razlike među općinama uzrokovane ratom. Tako indeks starosti manji od 80 imaju Hrvati općina: Vitez (60,3), Jajce (63,1), Novi Travnik (68,7), Gornji Vakuf-Uskoplje (72,6) i Busovača (76,1). S druge strane izrazito stari su Hrvati općine Bugojno (indeks starosti 254,5), iz koje je većina Hrvata izbjegla u ratu, a ostalo je pretežno starije stanovništvo. Uz spomenute županije, još samo Hrvati Hercegovačko-neretvanske županije imaju indeks starosti manji od 100 (94,0), uz prosječnu dob 39,2 godine. Niskim indeksom starosti Hrvata u toj županiji ističe se općina Prozor-Rama (70,7), dok su izrazito stari Hrvati općine Jablanica (194,4) i Konjica gdje je starih više od deset puta više od mladih (indeks starosti 1116,7). Iz te dvije općine većina Hrvata je izbjegla za vrijeme rata. Indeks starosti manji od prosjeka Hrvata imaju još Hrvati dvije većinski hrvatske županije, Hercegbosanske županije (100,6) i Županije Posavske (110,6). Niskim indeksom starosti ističu se općine Drvar (60,3) i Glamoč (61,0) u Hercegbosanskoj županiji, gdje su nakon rata naseljeni Hrvati izbjegli iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. U ostalim županijama i Republici Srpskoj Hrvati su vrlo stari, prosječna dob je većinom iznad 45 godina, dok su stari nekoliko puta brojniji od mladih. Kao izuzetke treba spomenuti većinski hrvatsku općinu Žepče u Zeničko-dobojskoj županiji s indeksom starosti 65,8 i općinu Donji Žabar u dijelu Bosanske Posavine koji pripada Republici Srpskoj koja je zabilježila nešto jači povratak Hrvata nakon rata s indeksom starosti 90,8 (sl. 15., tab. 9.). Hrvati u 24 općine s hrvatskom većinom imaju indeks starosti 89,9 i prosječnu dob 38,9 godina, a u ostalim općinama indeks starosti 197,8 i prosječnu dob 44,8 godina.

Sl. 15. Indeks starosti Hrvata po općinama prema popisu 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

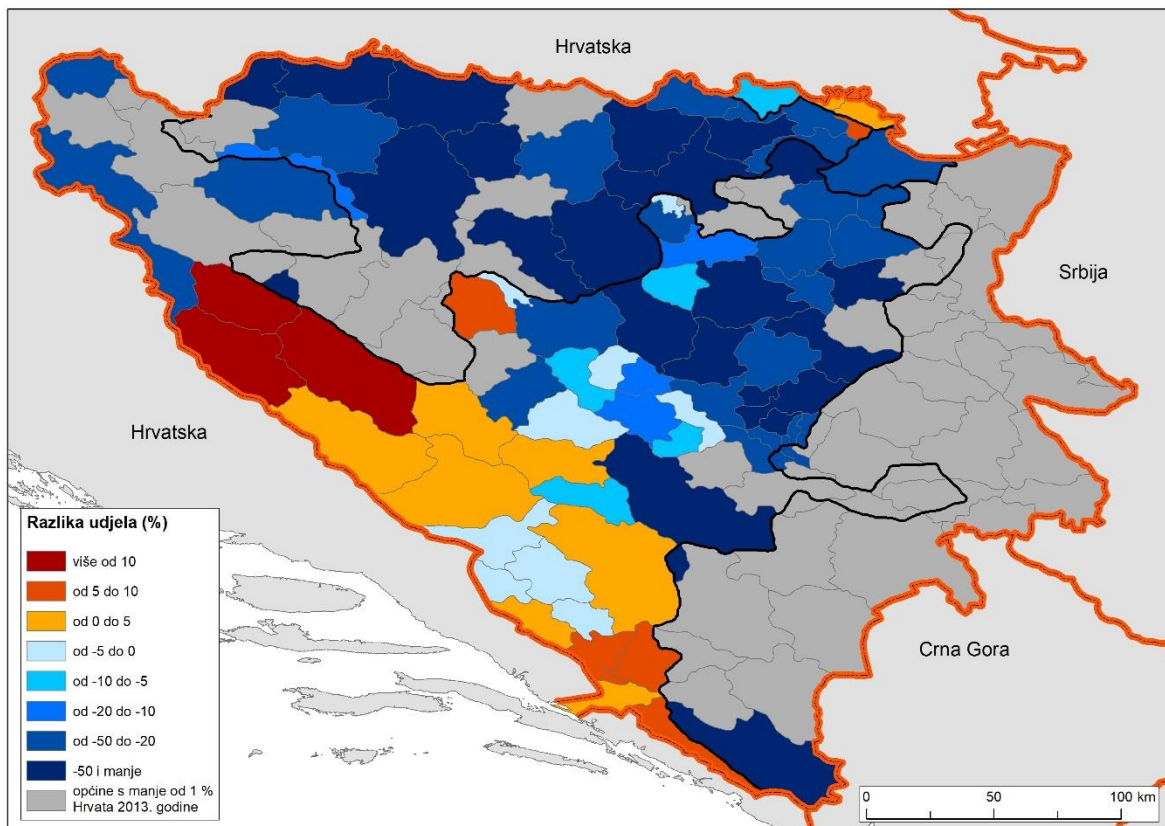
Tab. 9. Dobna struktura po velikim dobnim skupinama, indeks starosti i prosječna dob Hrvata po županijama prema popisu 2013. godine

Područje	Udio mladih (0-14 godina) (%)	Udio zrelih (15-64 godine) (%)	Udio starih (65 i više godina) (%)	Indeks starosti	Prosječna dob (godine)
Bosna i Hercegovina	14,5	68,7	16,8	115,6	40,8
Federacija Bosne i Hercegovine	15,0	68,7	16,3	108,2	40,3
<i>Unsko-sanska županija</i>	9,7	69,0	21,3	219,7	45,8
<i>Županija Posavska</i>	13,8	70,9	15,3	110,6	40,4
<i>Tuzlanska županija</i>	9,1	67,7	23,2	254,2	46,7
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	12,4	68,3	19,3	155,1	42,8
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	0,0	62,5	37,5	nema mladih	53,4
<i>Županija Središnja Bosna</i>	15,4	71,1	13,5	88,0	39,0
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	16,4	68,2	15,4	94,0	39,2
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	17,8	67,0	15,2	85,9	38,5
<i>Sarajevska županija</i>	8,3	60,9	30,8	371,9	49,6
<i>Hercegbosanska županija</i>	15,0	69,9	15,1	100,6	39,7
Republika Srpska	7,0	67,5	25,5	363,0	49,1
Distrikt Brčko	11,9	71,7	16,4	137,2	42,0

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Već je ranije spomenuto kako je udio Hrvata u mladom stanovništvu nešto niži (14,5 %) nego u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine (15,4 %). Udio Hrvata u mladom stanovništvu je za 5,8 % niži od udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu. I kod ovog pokazatelja postoje velike razlike ovisno o području Bosne i Hercegovine koje su uglavnom razlika u vitalnosti Hrvata, ali djelomično i drugih naroda. Udio Hrvata u mladom stanovništvu veći je od udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu u Hercegovačko-neretvanskoj županiji (6,4 %) i Hercegbosanskoj županiji (6,1 %). Većim udjelom Hrvata u mladom stanovništvu u Hercegovačko-neretvanskoj županiji ističu se Stolac (8,9 %), Ravno (6,4 %) i Čapljina (6,0 %); općine u kojima je zabilježeno doseljavanje Hrvata

izbjeglih iz drugih dijelova Bosne i Hercegovine, uz iseljavanje Srba i Bošnjaka. S druge strane, znatno manji udio mladih nego u ukupnom stanovništvu karakterizira Hrvate općina Jablanica (-6,9 %) i Konjic (-70,9 %), odakle su Hrvati masovno izbjegli za vrijeme rata. Općine s najvećom razlikom između udjela mladih Hrvata i Hrvata ukupno su Glamoč (58,4 %), Drvar (19,1 %) i Bosansko Grahovo (17,9 %) u Hercegbosanskoj županiji. To su općine u kojima su većinsko stanovništvo Srbi, dok su Hrvati na tom prostoru uglavnom doseljenici izbjegli iz Srednje Bosne te su pretežno mlado stanovništvo. U Županiji Zapadnohercegovačkoj udio mladih Hrvata odgovara udjelu Hrvata ukupno (razlika 0,0 %), što je i razumljivo jer u toj županiji nehrvatskog stanovništva gotovo nema. U Županiji Posavskoj također udio mladih Hrvata odgovara udjelu Hrvata ukupno (razlika -0,6 %), unatoč tome što su Hrvati u toj županiji nešto starije stanovništvo jer i ostalo stanovništvo karakteriziraju slična obilježja. U Županiji Središnjoj Bosni udio Hrvata kod mladih je niži nego ukupnog stanovništva (-9,4 %), iako je to županija u kojoj su Hrvati relativno mladi (u toj županiji imaju drugi najniži indeks starosti i prosječnu dob iza Županije Zapadnohercegovačke) jer su Bošnjaci u toj županiji još mlađe stanovništvo (ukupan indeks starosti u toj županiji je 67,3, a kod Hrvata te županije 88,0). Samo u općini Jajce udio Hrvata kod mladih veći je nego u ukupnom stanovništvu (5,5 %). U ostalim općinama je manji uključujući i općine Busovača (-12,6 %), Kiseljak (-3,0 %) i Vitez (-2,6 %), koje imaju hrvatsku većinu i imaju nizak indeks starosti Hrvata u usporedbi s prosjekom za Hrvate. U općini Busovača Hrvati ne čine većinu u mladom stanovništvu (43,3 % kod mladih, 49,5 % ukupno), već su većina mladih Bošnjaci. Stoga se može očekivati promjena etničke većine u toj općini u budućnosti. Slično je i u općini Žepče u Zeničko-dobojskoj županiji (7,0 % manji udio Hrvata kod mladih nego ukupno). Kako općine Kiseljak, Vitez i Žepče imaju udio Hrvata manji od 60 % i manje su vitalni od Bošnjaka, postoji mogućnost promjene etničke većine i u tim općinama u daljoj budućnosti. Valja spomenuti kako je udio Hrvata kod mladih znatno niži u općinama iz kojih su većim dijelom izbjegli poput Bugojna (-40,0 %) i Travnika (-23,8 %). U ostalom dijelu Bosne i Hercegovine, udio Hrvata kod mladih znatno je niži nego u stanovništvu jer je dobna struktura Hrvata u tim krajevima znatno narušena ratnim iseljavanjem. Od tog trenda iznimka je samo općina Donji Žabar u dijelu Bosanske Posavine koji pripada Republici Srpskoj, gdje je udio Hrvata kod mladih veći za 7,6 % (sl. 16., tab. 10.). Povratak Hrvata u tu općinu bio je nešto jači zbog blizine većinski hrvatskih područja Distrikta Brčkog i istočnog dijela Županije Posavske.

Sl. 16. Razlika između udjela Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina) i udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu po općinama prema popisu 2013. godine

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 01, Starost i spol, bračni status, fertilitet ženskog stanovništva, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.a;
 Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Tab. 10. Udio Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina), udio Hrvata u ukupnom stanovništvu i razlika između udjela Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina) i udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu po entitetima i županijama prema popisu 2013. godine

Područje	Udio Hrvata kod mladih (0-14 godina) (%)	Udio Hrvata ukupno (%)	Razlika udjela (%)
Bosna i Hercegovina	14,5	15,4	-5,8
Federacija Bosne i Hercegovine	21,0	22,4	-6,5
<i>Unsko-sanska županija</i>	<i>1,0</i>	<i>1,9</i>	<i>-44,8</i>
<i>Županija Posavska</i>	<i>76,9</i>	<i>77,3</i>	<i>-0,6</i>
<i>Tuzlanska županija</i>	<i>3,1</i>	<i>5,3</i>	<i>-41,8</i>
<i>Zeničko-dobojska županija</i>	<i>9,0</i>	<i>12,0</i>	<i>-25,2</i>
<i>Bosansko-podrinjska županija</i>	<i>0,0</i>	<i>0,1</i>	<i>-100,0</i>
<i>Županija Središnja Bosna</i>	<i>34,7</i>	<i>38,3</i>	<i>-9,4</i>
<i>Hercegovačko-neretvanska županija</i>	<i>56,7</i>	<i>53,3</i>	<i>6,4</i>
<i>Županija Zapadnohercegovačka</i>	<i>98,7</i>	<i>98,8</i>	<i>0,0</i>
<i>Sarajevska županija</i>	<i>2,3</i>	<i>4,2</i>	<i>-45,8</i>
<i>Hercegbosanska županija</i>	<i>81,5</i>	<i>76,8</i>	<i>6,1</i>
Republika Srpska	1,2	2,4	-50,4
Distrikt Brčko	15,7	20,7	-23,8

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 01, Starost i spol, bračni status, fertilitet ženskog stanovništva, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.a;

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

7.2. Vjerska struktura

Prema vjeroispovijesti velika većina Hrvata u Bosni i Hercegovini su katolici (98,0 %). Agnostici i ateisti čine 0,9 %, muslimani 0,3 %, a pravoslavci 0,2 % ukupnog broja Hrvata. Vjerska struktura u Bosni i Hercegovini usko je povezana s narodnosnom jer su Bošnjaci velikom većinom muslimani (99,0 %), a Srbi velikom većinom pravoslavci (98,8 %). Katolička vjera dio je hrvatskog naroda još od srednjeg vijeka, a zajedno s njom

Hrvati su očuvali svoj nacionalni identitet u teškim povijesnim razdobljima. Katoličanstvo je dominantna vjeroispovijest kod Hrvata u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, no ipak se može uočiti neke manje razlike u udjelu Hrvata koji su katolici po pojedinim krajevima Bosne i Hercegovine, kao i povezanost sa suvremenim društvenim procesima. U tri većinski hrvatske i dvije miješane bošnjačko-hrvatske županije udio Hrvata koji su katolici u svakoj županiji je iznad 99 %, a prosječno iznosi 99,4 %. U ostatku Bosne i Hercegovine udio Hrvata koji su katolici je nešto niži (93,9 %). Županija s najmanjim udjelom Hrvata koji su katolici je Unsko-sanska županija gdje je taj udio 78,6 %, a 14,1 % Hrvata u toj županiji su muslimani, što čini približno polovicu svih Hrvata muslimana u Bosni i Hercegovini. Razlog za to mogu biti događaji iz rata; naime na bihaćkom području nije bilo bošnjačko-hrvatskog sukoba, a postrojbe HV-a i HVO-a doprinijele su okončanju trogodišnje srpske opsade Bihaća u kolovozu 1995. tako da je to mogući uzrok izjašnjavanja pojedinih muslimana Hrvatima. Manji udio katolika (84,5 %) karakterizira i Hrvate u Sarajevskoj županiji. Agnostici i ateisti čine 9,7 % Hrvata u toj županiji. Razlog za to treba tražiti u činjenici da je religioznost slabija u većim urbanim sredinama, a i udio Hrvata je nizak te dolazi do asimilacije i napuštanje vjere kroz mješovite brakove. U Republici Srpskoj udio katolika kod Hrvata isto je niži od prosjeka (92,8 %), a u tom entitetu 3,0 % Hrvata su pravoslavci koji čine oko tri četvrtine Hrvata pravoslavaca u Bosni i Hercegovini (BHAS, 2016.b). Razlog za to također treba tražiti u asimilaciji Hrvata u sredinama u kojima čine mali udio kroz mješovite brakove i prihvaćanje dominantne vjeroispovijesti.

7.3. Jezična struktura

Struktura stanovništva prema materinskom jeziku, očekivano, usko je povezana s narodnosnom strukturom. Od ukupnog broja Hrvata u Bosni i Hercegovini 93,8 % govori hrvatski jezik kao materinski. Taj udio je niži od udjela Bošnjaka koji govore bošnjački jezik kao materinski (99,6 %) i Srba koji govore srpski jezik kao materinski (98,1 %). Kao i kod vjerske strukture Hrvata, mogu se uočiti razlike među Hrvatima u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine. U tri većinski hrvatske i dvije miješane bošnjačko-hrvatske županije udio Hrvata koji govore hrvatski kao materinski jezik je 99,2 %. U ostalom dijelu Bosne i Hercegovine taj udio je znatno niži, svega 77,6 %. U Sarajevskoj županiji hrvatski je materinski jezik za 62,5 % Hrvata, a bošnjački za 25,4 %. U Unsko-

sanskoj županiji odgovarajući udjeli su 66,1 % hrvatski i 30,3 % bošnjački, a u Tuzlanskoj županiji 68,3 % hrvatski i 23,0 % bošnjački. U Republici Srpskoj udio Hrvata koji govore hrvatski kao materinski jezik je također nizak (66,3 %), a 17,0 % Hrvata govori srpskohrvatski te 12,5 % srpski (BHAS, 2016.b). Vidljivo je, dakle, kako je udio Hrvata koji govore hrvatski znatno veći u sredinama gdje čine većinu ili značajnu manjinu stanovništva. Razlog za to treba tražiti u asimilaciji Hrvata u sredinama u kojima čine mali udio u stanovništvu prihvaćanjem jezika većinskog naroda (Kukić, 2017). Valja spomenuti kako osnovne i srednje škole koje nastavu izvode na hrvatskom jeziku postoje u svim dijelovima Bosne i Hercegovine sa značajnijim udjelom Hrvata i u većim gradovima, a Sveučilište u Mostaru je jedino sveučilište izvan Hrvatske koje nastavu izvodi na hrvatskom jeziku.

8. Demografska perspektiva

Hrvate u Bosni i Hercegovini, kao što je dosad prikazano, karakteriziraju uglavnom nepovoljna demografska obilježja. Nije izgledno da će u skorij budućnosti doći do većeg obrata negativnih trendova. Bosna i Hercegovina je među gospodarski najslabije razvijenim državama Europe, stopa nezaposlenosti je najviša u Europi i kreće se između 30 i 40 %, država je politički nestabilna zbog suprotstavljenih interesa tri konstitutivna naroda i složene strukture vlasti. Za Hrvate je nepovoljno i sadašnje dvoentitetsko uređenje Bosne i Hercegovine prema kojem Srbi imaju vlastiti entitet, dok su Bošnjaci znatno brojniji od Hrvata u bošnjačko-hrvatskoj Federaciji Bosne i Hercegovine koju mnogi Hrvati doživljavaju kao de facto bošnjački entitet te dolazi do majorizacije Hrvata u političkim odlukama. Tako prema sadašnjem izbornom zakonu i Bošnjaci sudjeluju u izboru člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine, te je tri puta u posljednja četiri izborna ciklusa za hrvatskog člana predsjedništva izabran kandidat dominantno bošnjačkim glasovima. Pored toga, većina Hrvata u Bosni i Hercegovini posjeduje hrvatsko državljanstvo, što im omogućava lakše iseljavanje u znatno razvijeniju Hrvatsku, a nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju i u države članice Europske Unije. Zbog intenzivnog iseljavanja u proteklom razdoblju, može se očekivati smanjenje negativne migracijske bilance u budućnosti zbog smanjenja demografske baze, no zato je izgledno da će prirodna promjena biti sve negativnija. U razmještaju Hrvata u Bosni i Hercegovini može se očekivati još veća koncentracija Hrvata u većinski hrvatskim dijelovima Hercegovine, gdje se nalazi i

grad Mostar, glavno društveno-gospodarsko središte Hrvata Bosne i Hercegovine. Hrvati u Središnjoj Bosni su u nepovoljnijem položaju jer područja s hrvatskom većinom nisu kompaktna (sastoje se od više manjih cjelina, enklava), a i ne postoji veći grad koji bi služio kao središte Hrvata u tom dijelu Bosne i Hercegovine. Slična obilježja karakteriziraju i Hrvate u Bosanskoj Posavini. U ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine Hrvati su izrazito staro stanovništvo te se može očekivati njihov potpuni nestanak s većeg dijela Bosne i Hercegovine.

9. Rezultati

Nakon provedenog istraživanja moguće je usporediti dobivene rezultate s hipotezama postavljenima na početku rada. Hipoteza H1: „Hrvate u Bosni i Hercegovini karakteriziraju negativna demografska obilježja; broj im se smanjuje i prirodnim kretanjem i migracijom“ je potvrđena. Prirodno kretanje Hrvata je negativno još od sredine 2000-ih godina, broj rođenih opada, a broj umrlih raste tako da je negativna prirodna promjena sve veća. Migracijska bilanca Hrvata također je negativna, izuzev pojedinih godina nakon rata kad je bila pozitivna, no to je samo rezultat povratka ranije raseljenog stanovništva. Hipoteza H2: „Negativni trendovi ojačali su nakon ulaska Hrvatske u Europsku Uniju 2013. godine i otvaranja europskog tržišta rada za hrvatske državljane“ je potvrđena. To je vidljivo iz procjena broja Hrvata prema podacima Katoličke crkve, koji pokazuju da je proces iseljavanja intenziviran nakon 2013. godine, a i oštar pad broja rođenih nakon 2013. godine također pokazuje da je došlo do jačeg iseljavanja fertilnog stanovništva. Hipoteza H3: „Demografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini povoljnija su u onim područjima u kojima čine većinu stanovništva, odnosno u onima koja su bila pod kontrolom Hrvatskog vijeća obrane i Hrvatske vojske za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine“ je potvrđena. Podaci o općem kretanju stanovništva između popisa 1991. i 2013. godine odlično dokazuju ovu hipotezu jer samo u tim krajevima nije došlo do izrazitog smanjenja broja Hrvata. Također, podaci o prirodnom kretanju i starosnoj strukturi pokazuju da Hrvati samo u tim krajevima imaju određenu perspektivu za budućnost, dok su u ostalim dijelovima Bosne i Hercegovine izrazito staro stanovništvo pred potpunim nestankom. Hipoteza H4: „Negativni demografski trendovi jače su izraženi kod Hrvata nego kod ostalog stanovništva Bosne i Hercegovine“ je potvrđena. Hrvati su zabilježili najveći pad broja i udjela stanovnika za vrijeme rata, prirodno kretanje i dobna struktura je

nešto nepovoljnija nego kod ostalih, a i migracijski gubitak zadnjih godina je vjerojatno veći kod Hrvata uzevši u obzir smanjenje broja rođenih zadnjih godina te znatno lakšu mogućnost iseljavanja u države Europske Unije.

10. Rasprava

U ovom radu analizirana su suvremena demogeografska obilježja Hrvata u Bosni i Hercegovini. Utvrđeno je kako su ta obilježja uglavnom negativna, što ističu i ostali autori koji su se bavili navedenom problematikom. Starenje stanovništva problem je koji pogađa čitavu Europu i Hrvati Bosne i Hercegovine nisu izuzetak. Međutim, snažno iseljavanje stanovništva koje je obilježilo Hrvate Bosne i Hercegovine od 60-ih godina 20. stoljeća do danas znatno je pogoršalo demografska kretanja i uzrokovalo brže starenje stanovništva. Ako bi se negativni migracijski trendovi u budućnosti zaustavili, moguća je demografska revitalizacija Hrvata u Bosni i Hercegovini. Za to bi bio potreban i određeni porast stope fertiliteta. Nadu za bolju budućnost daje relativno visoka stopa fertiliteta za europske prilike Hrvata u Hercegovini i općenito znatno povoljniji demografski pokazatelji kod Hrvata u krajevima u kojima čine većinu stanovništva, što ostavlja perspektivu očuvanja Hrvata barem u tim krajevima. Važno je spomenuti i ulogu Hrvatskog vijeća obrane, koje je u ratu u Bosni i Hercegovini uz Hrvatsku vojsku uspjelo obraniti većinu prostora na kojemu su Hrvati činili većinu ili značajnu manjinu stanovništva. Da nije bilo toga, danas bi vjerojatno Hrvati u čitavoj Bosni i Hercegovini imali izrazito negativne demografske pokazatelje kakve imaju u većinski bošnjačkim i srpskim krajevima i bili pred potpunim nestankom kao konstitutivni narod. Kako je na ekonomskom planu teško učiniti značajnije pozitivne promjene u kraćem vremenu, posebno u politički nestabilnoj državi kao što je Bosna i Hercegovina, za Hrvate bi bio koristan barem neki napredak na političkom planu. Stvaranje nove hrvatske teritorijalne jedinice koja bi obuhvatila većinski hrvatske krajeve ili povećanje ovlasti sadašnjih županija, promjena izbornog zakona kako bi Hrvati sami birali svoje predstavnike zasigurno bi barem psihološki povoljno utjecala na Hrvate kako se ne bi osjećali neravnopravnima u vlastitoj državi Bosni i Hercegovini, a i omogućilo bi bolje upravljanje sredstvima za hrvatske krajeve u Bosni i Hercegovini. To su promjene koje je moguće napraviti u kraćem roku, a za njih se trebaju zalagati politički predstavnici Hrvata u Bosni i Hercegovini.

11. Zaključak

Na suvremena demogeografska obilježja Hrvata Bosne i Hercegovine utjecao je složeni historijsko-geografski razvoj i noviji društveno-politički procesi. Hrvate Bosne i Hercegovine karakteriziraju uglavnom negativniji demografski pokazatelji od ostalih naroda Bosne i Hercegovine, a takvo stanje kontinuirano je prisutno još od formiranja socijalističke Jugoslavije. Velika koncentracija Hrvata u ruralnim, slabije dostupnim krajevima i nedostatak većih gradskih centara negativno utječe na Hrvate što potiče jače iseljavanje, a tako je bilo i u prošlosti. To vuče korijene još iz osmanskih osvajanja Bosne i Hercegovine. Danas Hrvate u Bosni i Hercegovini karakterizira proces homogenizacije u većinski hrvatskim područjima, dok Hrvati nestaju iz ostalih dijelova Bosne i Hercegovine. Sličan proces karakterizira i ostale narode u Bosni i Hercegovini. Taj proces znatno je ubrzao rat u kojemu je polovica stanovništva Bosne i Hercegovine barem privremeno promijenila mjesto stanovanja. U posebnoj situaciji nalaze se Hrvati u Središnjoj Bosni, gdje postoje većinski hrvatska područja obranjena u ratu, no nisu dobro međusobno povezana i ne postoji funkcionalno jači centar razvoja te Hrvatima prijeti gubitak etničke većine u nekim općinama, što bi pretvorilo Županiju Središnju Bosnu u de facto bošnjačku županiju. Negativna demografska kretanja mogu se očekivati i u budućnosti zbog nepovoljnog dobnog sastava i male vjerojatnosti za veći gospodarski napredak. Smanjenje broja stanovnika uzrokuje i društveno-gospodarske probleme. Zbog toga će biti nužno usmjeriti više sredstava za demografski razvoj i isplanirati dugoročnu demografsku politiku kako bi se u budućnosti zaustavili ili barem ublažili negativni demografski trendovi i osigurao ostanak i opstanak Hrvata kao konstitutivnog naroda u Bosni i Hercegovini.

Literatura

Cvitković, I., 2005: *Hrvatski identitet u Bosni i Hercegovini: Hrvati između nacionalnog i građanskog*, Synopsis, Zagreb.

Emirhafizović, M., Zolić, H., 2017: Dobna struktura i reprodukcija stanovništva Bosne i Hercegovine, u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, (ur. Cvitković I.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 11-26.

Kesić, T., bez dat.: *Migracije bosansko-hercegovačkih Hrvata u razdoblju od 10. do 21. stoljeća*, <https://hrvatskoobrambenostivo.com/wp-content/uploads/2016/03/migracije.pdf> (17.08.2020.)

Kukić, S., 2017: Stanovništvo prema materinskom jeziku i spolno-dobnoj strukturi, u: *Demografske i etničke promjene u BiH*, (ur. Cvitković I.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 48-55.

Mrduljaš, S., 2008: Veličina etničkih prostora u Bosni i Hercegovini (1991.) i njihova podjela po Daytonskome mirovnom ugovoru (1995.), *Politička misao*, 45 (3-4), 221-245.

Mrduljaš, S., 2013: Etnička struktura prostora pod kontrolom Republike Srpske, Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine prema popisu stanovništva iz 1991. godine, *Polemos: Časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 31 (1), 15-35.

Pejanović, M., 2010: Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini, u: *Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet* (ur. Markešić I.), Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 35-44.

Todorović, G., 1989: Fertilitet nacionalnosti Jugoslavije prema područjima, u: *Jugoslavenski geoprostor*, (ur. Đukić V.), Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd, 328-332.

Vukšić, T., 2010: Demografski pogled na stanje katolika (Hrvata) u Bosni i Hercegovini (1996-2008), u: *Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet* (ur. Markešić I.), Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Zagreb, 45-62.

Vukšić, T., 2018: *Demografska prisutnost katolika u Bosni i Hercegovini od 1996. do 2017.*, Predavanje, Peti međudekanski susret u BiH, Travnik, 26. travnja 2018.

Izvori

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, bez dat.: *Popis 2013 u BiH*, www.statistika.ba (20.08.2020.)

Demografija (tematski bilten), Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2014.

Demografija u Brčko Distriktu 2001.-2019., Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Demografska statistika 2001.-2019., Republički zavod za statistiku, Banja Luka.

DIVA-GIS, 2020: *Download data by country, Bosnia and Herzegovina*, <https://www.diva-gis.org/gdata> (30.07.2020.)

Državni zavod za statistiku, bez. dat., *Podaci prošlih popisa*, <https://www.dzs.hr/> (02.09.2020.)

Hrvatska enciklopedija, bez. dat., *Bosna i Hercegovina*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=8918> (08.08.2020.)

Library of Congress, bez. dat.: *Dayton Agreement boundaries with internal federation holdings: April 1996: [Bosnia and Hercegovina].*, <https://www.loc.gov/item/2009584232/> (01.09.2020.)

Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, Savezni zavod za statistiku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Beograd, 1991.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 01, Starost i spol, bračni status, fertilitet ženskog stanovništva, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.a

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Knjiga 02, Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.b

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova: Stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti po općinama/gradovima, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2016.c

Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.: Građani RBiH na privremenom radu - boravku u inostranstvu, Federalni zavod za statistiku, Sarajevo, 1994.

Prirodno kretanje stanovništva u 2009., Statistička izvješća 1411, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2010.

Živorodeni i umrli prema nacionalnoj-etničkoj pripadnosti 2001.-2019., Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.

Prilozi

Popis slika

Sl. 1. Administrativno-teritorijalna podjela Bosne i Hercegovine 2013. godine	5
Sl. 2. Udio Hrvata po općinama Bosne i Hercegovine prema popisu 2013. godine	9
Sl. 3. Općine Bosne i Hercegovine po etničkoj većini prema popisu 2013. godine	10
Sl. 4. Deset najvećih urbanih naselja s hrvatskom većinom prema popisu 2013. godine u Bosni i Hercegovini	14
Sl. 5. Područja Bosne i Hercegovine pod kontrolom triju nacionalnih vojski nakon Daytonskog sporazuma u prosincu 1995. godine	16
Sl. 6. Stopa promjene broja Hrvata po općinama od popisa 1991. do popisa 2013. godine	18
Sl. 7. Stopa promjene udjela Hrvata po općinama od popisa 1991. do popisa 2013. godine	20
Sl. 8. Prosječna godišnja stopa rodosti Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine	23
Sl. 9. Prosječna godišnja stopa smrtnosti Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine	24
Sl. 10. Prosječna godišnja stopa prirodne promjene Hrvata po općinama u razdoblju od 2009. do 2013. godine	25
Sl. 11. Indeks kretanja broja rođenih i umrlih kod Hrvata i ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine od 2001. do 2019. godine	27
Sl. 12. Broj rođenih i umrlih Hrvata u Bosni i Hercegovini od 2001. do 2019. godine	28
Sl. 13. Stopa fertiliteta Hrvata u razdoblju od 2009. do 2013. godine po općinama	30
Sl. 14. Dobno-polna struktura Hrvata u Bosni i Hercegovini po petogodišnjim dobnim skupinama prema popisu 2013. godine	36
Sl. 15. Indeks starosti Hrvata po općinama prema popisu 2013. godine	39
Sl. 16. Razlika između udjela Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina) i udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu po općinama prema popisu 2013. godine	42

Popis tablica

Tab. 1. Broj i udio Hrvata u Bosni i Hercegovini po popisima stanovništva od 1895. do 2013. godine	8
Tab. 2. Broj Hrvata, udio u stanovništvu i udio u ukupnom broju Hrvata u Bosni i Hercegovini po entitetima i županijama prema popisu 2013. godine	12
Tab. 3. Najveća urbana naselja s hrvatskom većinom po broju stanovnika i udjelu Hrvata prema popisu 2013. godine.....	13
Tab. 4. Promjena broja Hrvata, stopa promjene broja Hrvata, stopa promjene udjela Hrvata od popisa 1991. do popisa 2013. godine po entitetima i županijama.....	21
Tab. 5. Prosječna godišnja stopa rodnosti, smrtnosti i prirodne promjene te vitalni indeks Hrvata po entitetima i županijama od 2009. do 2013. godine	26
Tab. 6. Stopa fertiliteta Hrvata u razdoblju od 2009. do 2013. godine po entitetima i županijama.....	31
Tab. 7. Godišnja promjena broja Hrvata, prirodna promjena Hrvata i procjena migracijske bilance Hrvata za razdoblje od 2001. do 2019. godine	32
Tab. 8. Udio Hrvata u stanovništvu Bosne i Hercegovine po petogodišnjim dobnim skupinama prema popisu 2013. godine	37
Tab. 9. Dobna struktura po velikim dobnim skupinama, indeks starosti i prosječna dob Hrvata po županijama prema popisu 2013. godine	40
Tab. 10. Udio Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina), udio Hrvata u ukupnom stanovništvu i razlika između udjela Hrvata u mladom stanovništvu (0-14 godina) i udjela Hrvata u ukupnom stanovništvu po entitetima i županijama prema popisu 2013. godine..	43